

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН І ЖУРНАЛІСТИКИ

КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ, ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ

Рівень вищої освіти

Другий (магістерський)

Спеціальність

Менеджмент

Освітня програма

Управління навчальним закладом

Група

8.01.073.090.22.1

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: «Управління освітнім процесом у закладі
загальної середньої освіти на засадах соціально-емоційного
та етичного навчання»

Виконала: студентка Ольга КОБИЛЄВА

Керівник: к.пед.н., доцент Ганна ПОЛЯКОВА

Рецензент: к.пед.н., доцент Марія АСТАХОВА

Харків – 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО ТА ЕТИЧНОГО НАВЧАННЯ В УПРАВЛІННІ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	10
1.1. Соціально-емоційне навчання: концепція і історичний контекст.....	10
1.2. Етичне навчання в контексті сучасної освіти.....	17
1.3. Роль управління в інтеграції соціально-емоційного та етичного навчання.....	32
Висновки до розділу 1.....	37
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ НА ЗАСАДАХ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО ТА ЕТИЧНОГО НАВЧАННЯ.....	40
2.1. Аналіз методів управління освітнім процесом з фокусом на соціально-емоційному та етичному навчанні.....	40
2.2. Технології та інструменти управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання.....	48
2.3. Стратегії впровадження та оцінка ефективності технологій управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання.....	57
Висновки до розділу 2.....	60
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ НА ЗАСАДАХ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО ТА ЕТИЧНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	64
3.1. Аналіз впровадження управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання в українських школах.....	64

3.2. Соціально-психологічні особливості впровадження управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання у закладах загальної середньої освіти.....	70
3.3. Рекомендації для педагогічних працівників та органів управління освітою щодо управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання. Виклики та можливі рішення при впровадженні нового підходу в управлінні.....	76
Висновки до розділу 3.....	87
ВИСНОВКИ.....	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	97
ДОДАТКИ.....	102

ВСТУП

Сучасна українська освіта долає складний шлях від консервативної педагогіки до гуманно-особистісної, творчо-змістовної педагогіки, спрямованої на розширення можливостей людини грамотно обирати життєвий шлях. Очевидно, що до такого вибору може бути підготовлена лише розвинена особистість, здатна вирішувати складні завдання кризового періоду. Визначальним чинником розвитку такої особистості є формування вміння керувати своєю емоційною сферою. У зв'язку з цим велике значення в педагогіці набуває розвитку особистості у вигляді соціально-емоційного та етичного виховання.

Важливим завданням сучасного педагога є як розвиток мовленнєвої творчості дітей, пробудження творчих здібностей дитини на процесі літературного і письмового спілкування, а й формування навичок управління емоціями.

Соціально-емоційне та етичне навчання будується на трьох вимірах, які відповідають типам знань та компетентності: поінформованість, емпатія, залученість, кожний із цих вимірів можна оцінити на трьох рівнях: особистісному, соціальному та системному. Увагу до себе, увага до інших, та увага до взаємозалежності та систем.

Сучасна освіта потребує нового підходу до методів навчання в освітніх закладах. Вчительство не має права відставати від інноваційних методів викладання предметів, але водночас соціально-емоційне навчання займає чи не найважливіше місце у педагогіці. Зрозуміло, що необхідно дати учневі як хороші знання і навички, а й розуміння те, що він важливий, він особистість, може змінити світ на краще. Щоб навчити вчителів мислити самостійно, приймати рішення, працювати в групах, розвивати комунікативні та творчі здібності, брати на себе відповідальність, вони мають вивчати та використовувати нові методи. Метод формування особистості за допомогою соціально-емоційного тренінгу є триадою усвідомленості, співпереживання та

вмілої взаємодії, здатну принести найкращі результати для людини та її оточення.

В соціумі просувається ідея, що дотримання основних людських цінностей допомагає собі та іншим. Дослідження по всьому світу демонструють зв'язок між етичними цінностями та особистим процвітанням. Соціально-емоційне та етичне навчання, це інновація в педагогіці, і не будь-яка інновація, а лише така, що серйозно підвищує ефективність освітньої системи. Тому розвиток інноваційних процесів є способом забезпечити модернізацію освіти, підвищити її якість, ефективність та доступність.

Цій педагогічній проблемі присвятили роботи такі українські учені, як: Л. Гриневич, О. Глоба, Т. Дрожжина, О. Елькін, Н. Курмишева, Л. Михайленко, Г. Рекун, М. Свіденська та ін. Їх дослідження зосереджується на визначенні сутності соціально-емоційного навчання, управлінні освітнім процесом з акцентом на формуванні м'яких навичок учнів.

Зарубіжні учені Al-Jbouri E., Andrews N. C. Z., Peddigrew E., Fortier A., Weaver T. присвятили свої роботи дослідженню формуванню соціальних та емоційних навичок учнів початкової школи. Coelho V. A., Sousa V., Fenwick-Smith A., Dahlberg E. E., Thompson S. C., Green A. L., Ferrante S., Boaz T. L., Kutash K., Wheeldon-Reese B. та ін. розглядали ефективність впровадження різних програм з соціального та емоційного навчання у початковій, середній та вищій освіті.

У 2003 році було проведено масштабне міжнародне опитування в Україні у 2023 році, з вивчення соціально-емоційних навичок у 10- та 15-річних дітей у 15 країнах світу. Це дослідження надає важливі дані щодо рівня сформованості цих навичок у школярів.

У 2019 році Міністерство освіти та науки України ініціювало значний крок у напрямку інновацій у освітній системі, впроваджуючи Наказ № 1431 від 18 листопада 2019 року. Цей наказ передбачав проведення всеукраїнського експерименту на тему «Організаційно-педагогічні умови формування в учнів м'яких навичок шляхом соціально-емоційного та етичного навчання». Цей

п'ятирічний проект, запланований на період з листопада 2019 по грудень 2024 року, був реалізований на базі закладів загальної середньої освіти по всій Україні.

Розглядаючи цю ініціативу, важливо звернути увагу на роботу колективу авторів з Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, опубліковану в журналі "Соціальна Економіка", випуск 56, 2018 року. Їхня дослідницька робота зосереджена на аналізі соціально-емоційного навчання та методиках управління освітнім процесом, з особливим акцентом на важливості компетенцій та розвитку навичок.

Також не можна ігнорувати значущість міжнародного опитування, проведеного в Україні у 2023 році, в якому було здійснено аналіз соціально-емоційних навичок серед 10- та 15-річних дітей у 15 країнах світу. Це дослідження надало цінну інформацію про рівень розвитку цих навичок у учнівської молоді, що є ключовим для розуміння поточного стану освітньої практики.

Додатково наукова робота, опублікована на сайті isr.poipro.pl.ua, заслуговує уваги завдяки своєму фокусу на соціальному та спільному навчанні як напрямку в управлінні освітнім процесом. Автори досліджували потенціал та можливість застосування цих підходів у різних освітніх контекстах, включаючи дошкільні, загальноосвітні, позашкільні та післядипломні установи.

Загальний аналіз існуючих досліджень та практик вказує на зростаючу увагу до теорії та практики соціально-емоційного та етичного навчання в освіті. Однак, необхідно визнати, що ця сфера все ще потребує більш глибокого вивчення та аналізу, що обумовлює актуальність обраної теми дипломної роботи «Управління освітнім процесом у закладі загальної середньої освіти на засадах соціально-емоційного та етичного навчання».

Об'єктом дослідження є освітній процес у закладі загальної середньої освіти.

Предметом дослідження є аналіз теоретичних основ та розробка практичних методик управління освітнім процесом у закладах загальної середньої освіти, заснованих на принципах соціально-емоційного та етичного навчання.

Метою роботи є дослідити теоретичні основи та практичне застосування управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання.

В ході дослідження були поставлені такі завдання:

- 1) дослідити сутність та особливості соціально-емоційного та етичного навчання у ЗЗСО;
- 2) визначити роль управління в інтеграції соціально-емоційного та етичного навчання;
- 3) визначити інструменти, технології та методи управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання;
- 4) проаналізувати результати впровадження управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання в українських школах;
- 5) запропонувати рекомендації для педагогічних працівників та органів управління освітою щодо управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання.

Методи дослідження:

Методологічною основою дослідження є теоретичні: аналіз, синтез, аналогія, пояснення, інтерпретація, побудова термінів і понять, а також застосування загальнонаукових та спеціальних методів. Серед емпіричних методів: спостереження, опитування, експеримент, аналіз документів, вивчення і систематизація педагогічного досвіду, методи емпіричного збору даних.

Наукова новизна полягає в доповненні та конкретизації наукової інформації стосовно управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання, а саме: розробці комплексного підходу до

інтеграції соціально-емоційного та етичного навчання в управлінські процеси, які базуються на сучасних дослідженнях та кращих практиках.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що матеріали дослідження та висновки розширюють уявлення про управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання.

Практичне значення роботи полягає в тому, що матеріали та результати дослідження можуть бути застосовані при розробці та викладанні фахових курсів, у процесі проведення професійних семінарів, а також слугувати підґрунтям для удосконалення управління освітнім процесом у закладах загальної середньої освіти.

За результатами дослідження було взято участь у міжнародних науково-практичних конференціях: 1. III International Scientific and Practical Conference “Modern Research in Science and Education”, Chicago, 9-11 November, 2023; 2. III International Scientific and Practical Conference “Innovations and Prospects in Modern Science”, Stockholm, 20-22 November, 2023.

Структура та зміст роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 114 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО ТА ЕТИЧНОГО НАВЧАННЯ В УПРАВЛІННІ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Соціально-емоційне навчання: концепція і історичний контекст

Соціально-емоційне навчання, є інструментом для розвитку м'яких навичок. Наприклад, уміння спілкуватися, співпереживати собі та іншим, керувати своїми емоціями, працювати в команді, мислити творчо і критично, керувати і спокійно слідувати за лідером. Таке навчання розвиває у учнів усвідомленість, емпатію та залученість.

Насправді це комплекс вправ, який можна інтегрувати в урок чи проводити як окреме заняття.

Одним із позитивних результатів у країнах, де програма діє вже кілька років, є те, що діти використовують ці навички щодня. Вони навчилися регулювати рівень стресу. Наприклад, перед тестом діти нагадують вчителям, щоб вони дали їм час заспокоїтись, використовуючи ці навички.

Дослідження, присвячені різним соціально-етичним програмам, показали, що СЕЕН допомагає знизити асоціальну поведінку, наприклад, знущання у школі на 10%, підвищує просоціальну поведінку на 10% та підвищує успішність учнів на 11%.

Соціально-емоційне та етичне навчання (СЕЕН) – це комплексна освітня програма, яку розробили експерти Університету Еморі для застосування в міжнародному освітньому контексті. Програма СЕЕН передбачає диференційований підхід до навчання, розробляючи спеціалізовані набори уроків для кожного рівня освіти. Зокрема, програма включає унікальні уроки для молодшої початкової школи (1-2 класи), пізньої початкової школи (3-4 класи), середньої школи (5-9 класи), та старшої школи (10-11 класи), хоча

матеріали для старшої школи наразі перебувають у стадії розробки та тестування.

Основу СЕЕН програми складають передові наукові розробки, зокрема в області неврології та психології. Однією з ключових тем є дослідження нервової системи, з акцентом на механізми переживання стресу та стратегії його подолання. Програма наголошує на важливості розуміння того, як стрес впливає на емоційний та психологічний стан, і пропонує ефективні методи для його контролювання та мінімізації. Це особливо важливо не лише для учнів, але й для педагогів, оскільки знання та вміння керувати стресом є невід'ємною частиною успішного освітнього процесу.

Програма СЕЕН використовує інтерактивні та інноваційні методи навчання, що забезпечують всебічний розвиток соціальних та емоційних навичок учнів. Це включає в себе розвиток емпатії, навичок комунікації, саморегуляції, а також вироблення здатності до ефективного вирішення конфліктів та встановлення позитивних міжособистісних відносин. Завдяки такому підходу, програма СЕЕН сприяє формуванню більш гармонійного та здорового навчального середовища, в якому кожен учень може розвиватися та досягати успіху.

Інша наука, на якій засновано програму, емоційна та соціальна нейробиологія. Тобто наука про те, як людина відчуває емоції та як вони впливають на наші стосунки.

Діти та підлітки в наші дні зазнають великого стресу, як і дорослі. Значною мірою цей стрес викликаний соціальними факторами: їх непокоїть, як їх сприймають однокласники, вони не завжди вміють правильно висловлювати свої емоції. Оскільки тепер ми маємо наукові дані та методи управління рівнем стресу, було очевидним рішенням об'єднати все це в ефективну систему тренувань.

Дуже важливим моментом є довіра, яка створюється між дітьми та педагогами завдяки цій програмі. Ця впевненість також допомагає їм знизити

рівень стресу, тому що вони можуть поділитися нею зі своїми однолітками та вчителями.

Програма вже діє у США, Чилі, Колумбії, Бразилії, Австрії, Німеччині, Швейцарії, Іспанії, Італії та Індії. Він одразу створив його придатним для різних культур. Дослідники протестували СЕЕН з урахуванням особливостей різних країн.

В Україні здебільшого працювали над перекладом термінології. Наприклад, є такі англійські слова, як *awareness* – *усвідомленість* та *mindfulness* – *уважність*.

Деякі культурні поняття, такі як їжа та імена, також довелося замінити. Наприклад, дитячі американські імена замінили українськими, щоб діти сприймали це як щось близьке [2, с.8].

Наразі соціально-емоційна та етична освітня програма (СЕЕН) активно проходить стадію пілотного тестування у двадцяти шести обраних українських школах. В цьому процесі беруть участь сто дев'яносто сім вчителів, які викладають за цією програмою, щоб забезпечити її впровадження та оцінку ефективності. Це відбувається в межах широкомасштабного національного експерименту, ініційованого Міністерством освіти і культури України, згідно з Наказом № 1431 від 18 листопада 2019 року. До реалізації проекту також долучилися Інститут модернізації змісту освіти, Інститут проблем освіти Національної академії педагогічних наук України, а також надано підтримку з боку Служби громадського світу – GIZ Ukraine.

Освітня програма СЕЕН відрізняється своєю гнучкістю та адаптивністю до потреб учнів різних вікових категорій, від дітей до дорослих. Вона спрямована на формування важливих соціально-емоційних компетенцій, що є ключовими для успішної адаптації в сучасному світі. Для ефективного викладання програми вчителі проходять ретельну підготовку, яка включає глибоке занурення в методологію та принципи СЕЕН, а також набуття практичних навичок у сфері соціально-емоційного навчання. Особистісний професійний розвиток викладачів в рамках програми є невід'ємною частиною

її успішного впровадження, оскільки викладач повинен не тільки володіти матеріалом, але й бути здатним до постійного самовдосконалення.

Ключовим аспектом СЕЕН є активне залучення учнів до навчального процесу. Програма надає школярам можливість не лише пасивно сприймати інформацію, але й активно брати участь у навчальних активностях, сприяючи їх особистісному розвитку та формуванню критичного мислення. Цей підхід спрямований на формування у школярів навичок ефективного спілкування, емоційного інтелекту та саморегуляції, що має значний вплив на їх загальний добробут та успішність у навчанні.

Інформація передається головою, потім вмикається серце, а потім починають працювати руки. Все починається з етапу усвідомлення, розуміння себе та своїх почуттів, емоцій та ціннісних орієнтацій. Щоб вийти із стадії усвідомлення, потрібно зрозуміти не лише себе, а й інших. Але не тільки для того, щоб зрозуміти, чому вони поведуться так чи інакше, а для того, щоб вміти виявити співпереживання та перейти на рівень співпереживання.

Це найвищий рівень емпатії, коли ми намагаємося не просто сісти поруч із людиною та зрозуміти її на раціональному рівні, а хочемо допомогти людині подолати якісь життєві труднощі чи проблеми.

Поінформованість, співчуття та участь, три ключові навички, що розвиваються у програмі. Вони розкриваються на трьох рівнях залучення: особистому, соціальному та системному.

В українській освіті увага більше приділяється професійним навичкам та взаємодії з іншими людьми.

Вправи СЕЕН допомагають людям зрозуміти, які емоції виникають і чому, спостерігаючи за фізіологічними відчуттями.

В освітньому процесі, який охоплює молодих учителів, керівників, учнів та інших учасників, часто виникають труднощі з усвідомленням та ідентифікацією власних фізичних відчуттів, пов'язаних з емоціями. Наприклад, для багатьох початковий етап кар'єри асоціюється зі стресом публічних виступів, коли відчувається сухість у горлі та втрата голосу. Такі

тілесні сигнали часто ігноруються, хоча вони є важливими індикаторами наших емоційних станів. Люди, які вміють розпізнавати ці сигнали, можуть краще розуміти свої емоції та відповідно керувати ними, що позитивно впливає на їхню реакцію та взаємодію з іншими.

Розуміння власних емоцій є ключовим для ефективного спілкування. Коли учні навчаються ідентифікувати емоційні процеси в собі, вони автоматично стають більш співчутливими до інших, розуміючи можливі причини їхніх реакцій. Таке осмислення є фундаментом для попередження конфліктів.

Освітні програми мають на меті не лише надати стійкі знання, але й виховати навички, які часто залишаються поза увагою, наприклад, емпатію. Програми соціально-емоційного навчання, зокрема СЕЕН, структуровані таким чином, щоб стимулювати накопичення нових гнучких навичок через поступове навчання. Це відбувається не лише через теоретичне навчання, але й через практичний досвід, який охоплює творчі, проектні завдання та інші види діяльності, сприяючи таким чином глибокому розумінню матеріалу. Зазначені підходи мають наукове обґрунтування і виходять за рамки теоретичних знань.

Уроки за програмою СЕЕН розпочинаються з добре продуманої розминки, яка має на меті допомогти учням сконцентруватися та емоційно налаштуватися на навчальний процес. Ця розминка включає в себе дихальні вправи, короткі медитації або інші техніки, які допомагають знизити рівень стресу та сприяють підготовці дітей до сприйняття нової інформації. Після цього вчитель поступово вводить учнів в нові концепції, поєднуючи теоретичні знання з практичними прикладами. Це включає в себе інтерактивні вправи, які стимулюють активне навчання та заохочують учнів до обговорення та рефлексії.

На завершення уроку передбачена рефлексивна вправа, яка спонукає учнів переосмислити вивчене, встановити зв'язки з власним досвідом та життєвими ситуаціями. Це не просто звичайне повторення матеріалу, а

глибока рефлексія, яка включає аналіз поведінки, реакцій та емоцій, що виникали під час уроку. Такий підхід дозволяє учням не тільки засвоїти знання, а й розвинути важливі м'які навички, такі як емпатія, самосвідомість та вміння адаптуватися до різних ситуацій.

Структура уроку відрізняється від традиційного підходу, пропонуючи дітям унікальну можливість не лише отримати нові знання, а й краще зрозуміти себе, свої реакції та емоції. Такий підхід сприяє розвитку самопізнання та саморегуляції.

Компонент залучення батьків до освітнього процесу є важливою складовою програми СЕЕН. Інформаційні листи, які видаються батькам, містять докладний огляд основних цілей програми, планів уроків, інтерактивних вправ і опитувань. Ці листи сприяють тісній взаємодії між школою та сім'єю, даючи родинам змогу активно брати участь у освітньому процесі дитини через домашні обговорення та сімейні проекти.

Програма також активно підтримує принципи інклюзивної освіти, надаючи вчителям необхідні інструменти та методики для адаптації навчального процесу до потреб усіх учнів, включаючи дітей з особливими освітніми потребами. Це може включати використання нестандартних підходів, які дозволяють залучити кожного учня до активного навчання.

Роль вчителя в рамках програми СЕЕН відрізняється від традиційної. Вчитель виступає не лише як передавач знань, але й як координатор та фасилітатор навчального процесу. Він спонукає дітей до самостійного мислення, аналізу та вивчення, стимулюючи їх критичне мислення та незалежне ухвалення рішень.

Програма СЕЕН була розроблена міжнародною командою вчених з Університету Еморі, США, протягом двадцяти років. Її філософія та методологія базуються на дослідженнях у сфері емоційного інтелекту Деніела Гоулмана та інших провідних світових практик. Програма також відображає глобальні заклики до миру, розуміння, співчуття, відображаючи ідею спільної відповідальності за майбутнє планети.

Соціально-емоційне навчання (СЕН) – це процес, через який діти та дорослі розвивають необхідні навички для розуміння та управління емоціями, встановлення та досягнення позитивних цілей, виявлення та проявлення співчуття до інших, встановлення та підтримання позитивних відносин, та прийняття рішень відповідально.

Ця концепція має глибокі історичні коріння і була предметом численних досліджень, які підкреслюють її значення для всебічного розвитку особистості. Згідно з організацією CASEL (Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning), яка є провідною у цій сфері з 1990-х років, соціально-емоційне навчання є фундаментальним для успіху учнів не тільки в школі, але й у житті.

Наукове дослідження, проведене вченими Г. Рекун та М. Свіденською з Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, яке було опубліковано в журналі "Соціальна Економіка" (випуск 56, 2018), має значну вагу в контексті впровадження соціально-емоційного навчання (СЕН) в освітній процес. У своєму дослідженні Рекун та Свіденська глибоко аналізують вплив СЕН на різні аспекти шкільного життя. Вони виявили, що інтеграція СЕН сприяє не тільки підвищенню академічних результатів учнів, але й позитивно впливає на їх соціальну поведінку та здатність до ефективної взаємодії з однолітками та вчителями.

Дослідники використовували комплексний підхід, аналізуючи дані як з України, так і з інших країн, для встановлення трендів та визначення конкретних переваг включення СЕН у навчальний план. Зокрема, вони звертали увагу на такі аспекти, як зниження рівня агресії серед учнів, підвищення їх самооцінки, поліпшення навичок комунікації та співпраці, а також розвиток емпатії та вміння розуміти почуття інших.

Програма "Social Emotional and Ethical (SEE) Learning", розроблена в Університеті Еморі в США, є вагомим прикладом успішної реалізації концепції соціально-емоційного навчання (СЕН). Ця програма має комплексний підхід до розвитку у дітей таких навичок, як емпатія, критичне

мислення та здатність приймати етичні рішення. Основна мета програми SEE Learning полягає в тому, щоб виховувати у молоді більш глибоке розуміння власних емоцій, а також навчити їх ефективно взаємодіяти з іншими, розвиваючи водночас толерантність та співчуття.

В Україні ініціативи щодо впровадження СЕН у освітній процес набирають обертів, зокрема завдяки діяльності організацій, таких як EdCamp Ukraine. EdCamp Ukraine відіграє ключову роль у популяризації та інтеграції СЕН у українську освітню систему, організовуючи тренінги та робочі зустрічі для вчителів, які прагнуть внести інновації у свій педагогічний підхід.

Для більш глибокого вивчення теми СЕН можна звернутися до академічних баз даних, таких як Google Scholar чи ResearchGate. Ці платформи надають доступ до широкого спектру наукових публікацій, включаючи оглядові статті, емпіричні дослідження та аналітичні огляди, які дозволяють глибше зануритися в концепцію СЕН. Особливо цінними є дослідження, які аналізують ефективність СЕН в різних культурних та освітніх контекстах, оскільки вони висвітлюють різноманітність підходів та дозволяють визначити кращі практики для їх імплементації.

Вивчаючи ці ресурси, можна отримати цінне уявлення про історичний розвиток СЕН, вивчити вплив цієї концепції на різні аспекти освітнього процесу, а також зрозуміти, як саме різні методики соціально-емоційного навчання можуть бути адаптовані до конкретних умов та потреб учнів.

1.2. Етичне навчання в контексті сучасної освіти

Етичне навчання стає все більш актуальним у контексті сучасної освіти, що прагне формувати не лише інтелектуально розвинених, але й морально свідомих громадян. Воно включає в себе розвиток внутрішніх якостей, таких як чесність, справедливість, повага та співчуття. Основу для цього підходу можна знайти в роботах і виступах Далай-лами, який вважає, що освіта

повинна бути направлена на розвиток цілісної особистості, охоплюючи як зовнішній, так і внутрішній світи людини.

Нове шкільне законодавство визначає ключові засади ефективного впровадження цього виду освіти в українську систему освіти, що забезпечує розвиток у дітей та молоді необхідних сьогодні соціально-емоційних навичок та етичних засад. Сучасне шкільне законодавство України, зокрема Закон "Про освіту", підкреслює необхідність інтеграції соціально-емоційного навчання та етичного виховання у навчальний процес, щоб забезпечити розвиток відповідних компетенцій у дітей та молоді. Державні стандарти освіти відображають орієнтацію на компетенції, які відповідають ключовим європейським компетенціям і вимогам ринку праці, акцентуючи на важливості особистісного та соціального розвитку.

Нові державні стандарти початкової та базової освіти розраховують на результати навчання компетенціям та відповідним навичкам, які відповідають європейській системі ключових компетенцій: *особисті, соціальні компетенції та навчання*, та теоретичним основам міжнародних вимірів Організації з економічної конкуренції, співробітництва та розвитку на тему соціально-емоційних навичок і формуються вони з використанням інструментів соціально-емоційного навчання (СЕН). Реформа "Нова українська школа" здійснює перехід від акценту на академічних знаннях до формування компетенцій, включаючи соціально-емоційні навички, які розвиваються через цілеспрямоване навчання та тренування. Впровадження цих навичок в освітні програми засвідчує оновлений професійний стандарт для вчителів та керівників, де соціальні та емоційно-етичні компетенції є ключовими для професійного розвитку.

На практичному рівні, ОЕСР рекомендує включення етичного навчання у навчальні плани, що дозволяє учням краще орієнтуватися в соціальних ситуаціях та розвивати навички, важливі для особистісного зростання та професійного успіху. Українська освітня реформа "Нова українська школа" також відображає ці цінності, прагнучи виховати всебічно

розвинену молодь з яскраво вираженими етичними принципами. Для поглиблення дослідження варто звернутися до електронного репозиторію НПУ імені М. П. Драгоманова, де можна знайти наукові роботи, що детально аналізують питання етичного навчання.

Важливо відзначити, що реформа *«Нової української школи»*, створеної на основі Закону *«Про освіту»*, наголошує на важливості переходу від школи лише знань, до школи компетенцій, там де результати навчання комплексні, включаючи м'які навички, формування відбувається за допомогою соціально-емоційного тренування. Новий професійний стандарт вчителів та директорів загальноосвітніх середніх загальноосвітніх установ у числі необхідних компетенцій виділяє соціальні та емоційно-етичні компетенції. Законодавство України в сфері освіти, зокрема Закон "Про освіту", закладає основу для розвитку соціально-емоційних навичок та етичного навчання. Ось декілька джерел, що підтверджують цю інформацію:

1. Закон України "Про освіту" визначає, що освіта в Україні повинна включати розвиток соціально-емоційних навичок та етичних засад. Закон можна знайти на офіційному порталі Верховної Ради України: zakon.rada.gov.ua.

2. За інформацією Міністерства освіти і науки України, міжнародне дослідження соціально-емоційних навичок проводиться з ініціативи ОЕСР та включає Україну. Це дослідження підкреслює важливість таких навичок для особистісного розвитку та є підтвердженням їх значущості в рамках української освітньої системи. Додаткова інформація наявна в офіційних джерелах.

3. Реформа "Нова українська школа" прагне інтегрувати соціально-емоційне навчання в освітній процес. Ця інформація також доступна через Міністерство освіти і науки України та показує прагнення України впровадити комплексний підхід до освіти, який включає розвиток соціально-емоційних компетенцій.

Ці ресурси демонструють зобов'язання України щодо включення соціально-емоційного та етичного навчання в освітній процес, відповідно до сучасних освітніх тенденцій і міжнародних стандартів.

Сьогодні, в умовах нових викликів у сфері освіти в період затяжної військової агресії Російської Федерації проти України та післявоєнного відновлення, а також у зв'язку зі значними змінами в очікуваннях до результатів загальної середньої освіти, викликаними гостро актуальною стає реалізація так званих підходів, закладених реформою Національної академії наук, впровадження в систему освіти України СЕН, а також його старшого варіанта, соціально-емоційної та етичної освіти.

Програма соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН) є результатом двадцятилітньої роботи міжнародної команди дослідників з Університету Еморі. Ця програма базується на глибоко продуманій філософії та методології, яка включає найсучасніші підходи до освітньої практики. Її розробка спирається на фундаментальні дослідження Деніела Гоулмана в області емоційного інтелекту, які вплинули на розуміння значення емоційних навичок у повсякденному житті та освіті.

Крім того, програма СЕЕН включає ідеї зі світової етики, запропоновані Далай-ламою та іншими провідними світовими мислителями. Ці ідеї зосереджені на створенні універсальної світської етики, яка базується на розумінні, співпереживанні та усвідомленні людської спільноти. Ці концепції відіграють ключову роль у розвитку учнів, допомагаючи їм виробити здатність до емпатії, моральної рефлексії та відповідальності перед суспільством.

Важливою складовою програми СЕЕН є її інтегрований підхід, який об'єднує емоційний розвиток з етичним вихованням. Це означає, що програма не лише навчає дітей розуміти та керувати власними емоціями, але й розвиває в них здатність до критичного мислення, самоаналізу та вирішення етичних дилем.

Програма СЕЕН також включає найкращі світові освітні практики, адаптовані до потреб сучасної міжкультурної та швидкозмінної суспільної реальності. Це забезпечує універсальність програми, роблячи її застосовною в різних освітніх контекстах та культурах, і допомагає формувати глобально компетентних громадян.

Таким чином, програма СЕЕН представляє собою комплексне та багатогранне освітнє рішення, яке здатне зміцнити емоційну стійкість, соціальні навички та етичну свідомість молодого покоління, готуючи їх до вирішення складних життєвих завдань та будівництва більш гармонійного суспільства.

Далай-лама у своїй роботі про важливість радості в житті людини наголошує, що освіта є єдиним способом просування цінностей та соціально-емоційних навичок, особливо таких, як радість та щастя, це має бути його кінцевою метою.

Етичне навчання, як визначено Далай-ламою, розглядається як основа для розвитку радості та щастя в житті людей. В контексті освіти, це підкреслюється реформою "Нова українська школа", що включає розвиток емоційної гігієни поряд з академічними знаннями та зосереджується на внутрішньому спокої як академічному предметі. Ця реформа відображається у відповідних законодавчих актах України, включно з Законом "Про освіту", що ставить за мету освіту, яка базується на цінностях, і наголошує на необхідності співпереживання та життєвої стійкості.

Освіта універсальна, ми маємо навчати людей, особливо нашу молодь, джерелам щастя та задоволення. Ми повинні навчити їх тому, що головне джерело щастя знаходиться всередині нас самих, не в механізмі, не в техніці, не в грошах, не при владі. Зрозуміло, що така освіта має харчуватися ідеями та практиками соціально-емоційного навчання, оскільки за результатами досліджень СЕН містить практики, які ефективно забезпечують формування навичок м'якого навчання та надають педагогам необхідні інструменти розвивати соціально-емоційний інтелект.

В умовах соціально-етичних та духовних змін, які зараз відбуваються в Україні, формула Нової української школи дозволяє комплексно застосовувати в освітньому процесі такі технології, спрямовані на формування та розвиток емоційного інтелекту дітей. Переважна більшість форм, методів і прийомів, здатних розвивати емоційну складову, дозволить педагогові виховати чуйну, соціально активну, морально відповідальну особистість. Воно залежить тією чи іншою мірою від рівня сформованості емоційного інтелекту учнів і може існувати тільки тоді, коли школяр вміє вести стійкий діалог зі своїми емоціями та «Я», намагається виявляти увагу до емоційного світу інших людей, і успішно вдаються до спілкування у спілкуванні, а також розуміють важливість та суть гуманного підходу, моральних норм та етичних принципів життя.

Програма соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН) в Україні була запроваджена в рамках пілотного проекту, який охоплює двадцять шість шкіл в різних регіонах країни. Цей проект є частиною загальнонаціонального шкільного експерименту, реалізованого за ініціативи Інституту модернізації освіти та Інституту проблем освіти Національної академії педагогічних наук, на підставі наказу Міністерства освіти, культури, спорту та науки від 18 листопада 2019 року № 1431. Ключову роль у впровадженні та підтримці цього експерименту зіграла громадська організація EdCamp Ukraine.

СЕЕН є гнучкою програмою, що легко інтегрується в існуючу структуру навчальних планів. Вона ефективно використовується як в рамках окремих предметів варіативного компонента навчальних програм, так і в позакласній та позашкільній діяльності. Ця універсальність програми дозволяє їй бути інтегрованою в будь-який навчальний предмет, забезпечуючи гармонійне поєднання академічного та особистісного розвитку учнів.

Програма СЕЕН, створена спеціалістами Університету Еморі в Атланті, США, спрямована на підсилення соціального, емоційного та етичного розвитку учнів, починаючи з дошкільного віку та продовжуючи в

загальноосвітніх школах. Ця програма виходить за рамки традиційного соціально-емоційного навчання, включаючи в себе елементи розвитку уважності, співпереживання, милосердя, а також формування в учнів етичної залученості. Особлива увага приділяється обізнаності дітей про ширші спільноти та системи, в яких вони функціонують, сприяючи формуванню у них відповідального ставлення до навколишнього світу.

Особливості використання СЕЕН полягають у її здатності адаптуватися до різних вікових груп та освітніх потреб, роблячи акцент на розвитку ключових навичок, необхідних для повноцінного життя та взаємодії у сучасному світі. Цей підхід сприяє не лише академічному, але й особистісному розвитку учнів, виховуючи в них навички критичного мислення, самоаналізу, толерантності та взаємоповаги.

Проаналізувавши ключові компетенції СЕН, можна дійти невтішного висновку, що емоційна компетентність не займає лідируючі позиції. На жаль, вона лише частково проявляється у рамках цивільних та соціальних компетенцій. Проте соціально-емоційне та етичне навчання може згладити цей гострий кут.

В основі проекту СЕЕН лежить бажання навчити учнів дбати про себе та інших, особливо коли йдеться про емоційне та соціальне здоров'я. Воно побудоване на емпатії: до себе та інших.

Емпатія культивується не примусом, а лише шляхом розвитку конкретних навичок:

- здатності регулювати нервову систему та справлятися зі стресом;
- розуміння емоцій інших та здатності конструктивно працювати з ними;
- навичок соціалізації та побудови відносин;
- ширшого погляду спільнот, у яких ми живемо.

Нова українська школа спростовує затвердження шкіл до запровадження реформи, успіхи школярів прямо пропорційні до оцінок, які діти отримують під час навчання. Сьогодні ця тенденція частково зберігається, оскільки освітнім установам потрібно підтримувати свою репутацію, маючи

бажання бути престижним навчальним закладом. Це проявляється у закінченні учнів ДПА, ЗНО, одержанні високих місць на олімпіадах.

Сучасна школа розуміє, що це лише частина діяльності учня, а тому насамперед необхідно закласти міцний фундамент для вивчення та застосування критично важливих неакадемічних знань, такі навички, як:

- розвиток стабільних та здорових відносин з людьми;
- виявлення та виявлення причин появи емоцій;
- передбачення наслідків бурхливого вираження емоцій та власних емоційних реакцій на ситуації;
- управління емоційним станом, вміння обмежувати емоції за потреби.

Ці вміння перебувають у рівні з емоційним інтелектом учнів, їх ефективна реалізація можлива за умов реалізації видимого.

Соціально-емоційне та етичне навчання будується на трьох вимірах: поінформованість, співчуття та залученість, кожне з яких можна оцінити на трьох рівнях: особистісному, соціальному та системному.

Ця концепція заснована на науково обґрунтованих результатах роботи СЕН – соціально-емоційного навчання, і відображає модель, запропоновану авторами Д. Гоулманом та П. Сенгом у книзі *«Потрійний фокус»*: увага до себе, увага до інших та увага до взаємозалежностей та систем [8,с.15].

Рис. 1.1. Ілюстрація емоційних символів (емодзі) для визначення спектру базових емоцій: веселість, радість, подив, сум, жаль, гнів.

Кожен вимір містить певний набір компетенцій, яким можна навчати незалежно, але найкраще розглядати їх у загальному контексті. Щоб діяти конструктивно, потрібно спочатку зрозуміти проблему. Другий крок, емоційне залучення, мотивує дію. Третій крок, діяти вміло.

Коли емпатія стає основою соціально-емоційного та етичного навчання, вона відкриває перед учнями можливість краще усвідомлювати свої дії та слова та утримуватися від дій, які завдають шкоди їм та оточуючим. Це особистий рівень, що стосується турботи про себе.

Другий рівень, соціальний, поширює цю турботу на інших, стимулюючи розвиток співчуття та співчуття, а також ефективних навичок міжособистісного спілкування та спілкування.

І третій рівень, системний, спрямований на те, щоб допомогти студентам розвинути обізнаність, цінності та навички, орієнтовані на ширші спільноти, які зроблять їх відповідальними та ефективними громадянами світу. Роль викладача зводиться до фасилітації, керівництва процесом та підтримки учнів у реалізації задуманого. Консультування передбачає не надання готових відповідей, вказівок, а, швидше, вирішення завдань, пов'язаних з їхніми вимогами та раніше отриманими знаннями та навичками, набутими у СЕЕН.

Програма соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН) у рамках своєї реалізації в Україні включає різноманітні практики, спрямовані на заспокоєння нервової системи, досягнення гармонії розуму та тіла, а також на розвиток емпатії та співчуття до себе й інших. У програмі використовуються такі види вправ, як письмові завдання, виготовлення плакатів, а також аудіозаписи, які включають музику або голосові повідомлення. Ці практики можуть бути використані як в традиційній класній кімнаті, так і в онлайн-форматі через соціальні мережі під час дистанційного навчання.

Рис. 1.2. Візуалізація компонентів соціально-емоційного навчання (СЕН), включаючи вправи для розвитку емоцій, рольові ігри, методи концентрації та медитації, а також дискусії та групові проекти для розвитку навичок співпраці та роботи в команді.

Програма СЕЕН включає в себе спеціальні уроки, які адаптовані для різних вікових груп учнів, але мають єдину структуру та зміст. Кожне заняття триває від 20 до 40 хвилин і складається з п'яти основних частин: розминка, презентація, обговорення, вправи на розуміння та рефлексивна практика. Це дозволяє учням не лише засвоїти новий матеріал, а й глибше рефлексувати над ним.

Одним з ключових елементів програми СЕЕН є методичний посібник, який містить матеріали та плани уроків, адаптовані для українських шкіл. Цей посібник включає в себе інструкції та методики, які допомагають вчителям

інтегрувати СЕЕН у навчальний процес, забезпечуючи ефективну реалізацію програми.

В рамках програми СЕЕН також використовується лист-роздум, який є ефективним інструментом для фіксації думок та емоцій учнів. Ця практика допомагає дітям краще розуміти свої власні емоції, а також сприяє розвитку емпатії та співпереживання до героїв творів.

Основним завданням СЕЕН є формування у учнів так званих "soft skills" або м'яких навичок двадцять першого століття, включаючи здатність ідентифікувати та керувати емоціями, виявляти співчуття, розвивати соціальні навички та емоційне сприйняття світу. Програма також змінює ставлення учнів до школи, вчителів, однокласників та самих себе, сприяючи їхньому соціальному, емоційному та етичному розвитку.

Для впровадження соціально-емоційного виховання в установах загальної середньої освіти необхідно створити оптимальні умови навчально-виховного супроводу, що дозволяють максимально підвищити здатність учнів засвоювати навчальний матеріал, а також формувати соціальні та емоційні навички.

Рис. 1.3. Компоненти соціально-емоційного навчання (СЕН): самоусвідомлення, самоорганізація, соціальна свідомість, побудова стосунків та прийняття відповідальних рішень.

Теоретична структура СЕЕН виділяє три рівні та вимірювання, що є основою для успішної самореалізації учнів. Це дозволяє їм ефективно взаємодіяти не тільки зі своїм навколишнім середовищем, але й глибше занурюватися у свій внутрішній емоційний та чуттєвий світ. Використання вправ і практик програми включає обговорення проблемних ситуацій, висловлювання власної думки та рефлексію над власними емоціями, що сприяє розвитку емоційного інтелекту учнів.

Вчені виділили та обґрунтували особливості виховання емоційного інтелекту учнів, які повинні включати вибір оптимальних методів, форм виховної дії, використання педагогами емоційного виховання, подолання емоційного відчуження між учителем і учнем з урахуванням принципів навчання і виховання.

Структурні компоненти навчання емоційному інтелекту повинні включати:

- емоційну усвідомленість;
- управління емоціями;
- суспільне визнання;
- здатність міжособистісної взаємодії;
- відповідальне прийняття рішень.

Саме перераховані вище компоненти визначають зміст виховання емоційного інтелекту школярів. Стратегія та стиль емоційного виховання, є важливими факторами виховання емоційного інтелекту, як передумови встановлення конструктивної взаємодії між учнями та вчителем.

Впливом геть розвиток емоційного інтелекту дитини багато в чому обумовлено формуванням компетентності учнів з допомогою навчання у сферах самосвідомості, самоврядування, соціальної свідомості, навичок спілкування та відповідального прийняття рішень.

Така система соціально-емоційного виховання здатна підвищити рівень емоційного інтелекту за рахунок посилення соціальної взаємодії, що породжує навчання та освіти.

У цьому контексті слід говорити про формування соціально-емоційної компетентності учнів. *Закон України «Про освіту»* визначає компетенцію, як динамічну сукупність знань, умінь, навичок, способу мислення, думок, цінностей та інших особистісних якостей, які визначають здатність людини успішно соціалізуватись, вести професійну та подальшу освітню діяльність.

Натомість експерти Ради Європи визначають компетентність як сукупність поглядів, цінностей, знань та навичок, які дають людині здатність сприймати індивідуальні та соціальні потреби та реагувати на їх вимоги.

Експерти Організації економічного співробітництва та розвитку, розуміють компетентність як здатність успішно задовольняти соціальні та індивідуальні потреби, діяти та виконувати поставлені задачі. Ця здатність будується на поєднанні когнітивних установок та практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань.

Таким чином, структура навчання емоційному інтелекту визначає процесу, а зміст є набір компетенцій, які учень має набути у процесі навчання емоційному інтелекту.

Відповідно до концепції *CASEL*, соціально-емоційна освіта може реалізовуватися на трьох різних рівнях.

Перший рівень включає створення освітнього середовища та розробку методів викладання та навчання, що ґрунтуються на якісних, позитивних міжособистісних відносинах.

Другий рівень відбиває процес реалізації обґрунтованих соціально-емоційних освітніх програм.

Третій рівень включає інтеграцію соціально-емоційного виховання у зміст національної освіти, розробку та подальшу реалізацію рамкових освітніх програм.

Розвиваючи позитивне ставлення шкільної спільноти до соціально-емоційної освіти та інтегруючи всі рівні, можна досягти відмінних результатів, оскільки кожен рівень сприяє успіху реалізації соціально-емоційної освіти.

Третій рівень відноситься до конкретних національних освітніх програм, другий рівень охоплює реалізацію конкретних програм соціально-емоційного виховання та залучення всього шкільного співтовариства, перший рівень пов'язаний виключно з особистісними особливостями вчителя, його компетенціями. та які методи навчання він використовує.

Перший рівень є найважливішим, оскільки професіоналізм педагога залежить від рівня його самоосвіти та підготовки, внутрішньої мотивації, в основі якої лежить вміння створити сприятливі організаційно-педагогічні умови, вибір відповідних методів. та форми навчання.

Крім того, перший рівень, є основою для створення безпечного, добре керованого та сприятливого середовища.

Процес управління соціально-емоційним вихованням в установі загальної середньої освіти включає виконання керівником конкретних функцій відповідно до змісту кожного з вищеперелічених рівнів, а саме:

Ступінь передбачає створення середовища проживання і методів навчання, на основі міжособистісних відносин, на цьому рівні перспективним питанням є те, що розвиток соціально-емоційних компетенцій забезпечуватиметься послідовним та систематичним застосуванням методів навчання та на основі взаємної довіри учасників освітнього процесу.

Другий рівень включає розробку та реалізацію доказових програм соціально-емоційної освіти, вчені вважають, що позитивний вплив від реалізації доказових програм соціально-емоційної освіти спостерігається у сферах особистісного, соціального та академічного вдосконалення різних груп населення.

Слід зазначити, що етичне навчання, є ресурсом для вибору поведінкових стратегій індивідуумів у ситуаціях різного ступеня складності. Емоційна особистість покликана постійно впоратися зі станом емоційної нестабільності.

Управління емоціями передбачає розуміння розвитку відносин із іншими людьми, що потребує врахування різних можливостей розвитку

емоцій та їх вибору. Регуляція емоцій має бути пластичною, відповідати конкретній ситуації, соціальній ситуації, цілям діяльності, здібності суб'єкта та іншим видам діяльності, тобто там, де такі якості, як співпереживання, та комунікативна толерантність мали певну вагу.

Важливим поняттям, що розкриває особливості реалізації етичного навчання, є категорія емоційні переживання, яка відображає проблеми емоційної адаптації до реального життя, наприклад: переживання самотності; страх поразки; невизначеність; незадоволеність; відповідальність; конкуренція; лідерське навантаження; дисбаланс основної та неосновної діяльності; переоцінка реальності.

Людські переживання пронизують усі ідеальні компоненти психічної діяльності, які є частиною властивостей внутрішнього світу людини, яка характеризується її переживаннями, настроєм, почуттями, вони мають значну вагу в емоційній цінності особистого вдосконалення.

Важливо усвідомлювати, що емоційний розвиток особистості пов'язаний з здатністю ідентифікувати емоції та здійснювати емоційну саморегуляцію, залежно від сили реакції, може пройти у психотравматизацію та порушення психоемоційної рівноваги.

З огляду на це можна констатувати, що програма соціально-емоційного та етичного виховання є актуальною та пріоритетною у вирішенні основних завдань розвитку емоційного інтелекту на уроках в середній школі. Однак специфіка зв'язку СЕЕН та розвитку емоційної сфери школярів середньої школи на заняттях ще недостатньо вивчена. Це відкриває нові обрії для подальшого вивчення цієї проблеми.

Етичне навчання є ключовим елементом сучасної освітньої парадигми, яке охоплює розвиток моральної свідомості та ціннісних орієнтацій учнів. Визначення і розуміння етичного навчання вимагає глибокого аналізу та рефлексії над науковими працями та педагогічними дослідженнями.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова надає важливі інсайти в цю тему, підкреслюючи значення етичного навчання у

формуванні соціально відповідальної особистості. Роботи з електронного репозиторію університету детально розглядають підходи та методології етичного навчання, враховуючи різноманітність освітніх контекстів та культурних традицій.

Окрім академічних досліджень, інсайти можна отримати з виступів та лекцій Далай-лами, де він висвітлює важливість етичного навчання для досягнення гармонії та внутрішнього спокою у житті людини. Його вчення підкреслюють необхідність інтеграції моральних та етичних засад в освітній процес для розвитку повноцінної, щасливої особистості.

Дослідження ОЕСР також надають значний внесок у розуміння етичного навчання, демонструючи його вплив на формування компетенцій, які сьогодні є високо цінними на ринку праці та в суспільному житті. Ці дослідження підтримують впровадження етичного навчання в освітні програми та вказують на його важливість для соціальної та емоційної гігієни.

В цілому, аналіз поняття "етичне навчання" відображає його багатовимірність та важливість для формування всебічно розвиненої особистості, що є основою для створення справедливого та гармонійного суспільства.

1.3. Роль управління в інтеграції соціально-емоційного та етичного навчання

У Великому тлумачному словнику інтеграція, це відповідне об'єднання та координація дій різних елементів єдиної системи.

Інтеграція у контексті управлінської діяльності передбачає відповідне об'єднання та координацію дій різних елементів єдиної системи, що згідно з Великим тлумачним словником сучасної мови, включає процес упорядкування, узгодження та об'єднання структур і функцій у цілому організмі. У рамках освітнього процесу, управління, яке спрямоване на інтеграцію соціально-емоційного та етичного навчання, має відповідати цим

критеріям, забезпечуючи цілісний та систематичний підхід до розвитку цих компетенцій серед учнівської молоді.

Відповідно до системного підходу, інтеграція визначається як процес взаємодії двох і більше систем з метою створення нової, що набуває нових властивостей за рахунок зміни властивостей та зв'язків її елементів.

Інтеграція, це процес взаємодії елементів із заданими властивостями, який супроводжується встановленням, ускладненням та посиленням суттєвих зв'язків між цими елементами на достатній основі, внаслідок чого створюється цілісний об'єкт із якісно новими властивостями, у структурі якого зберігаються окремі властивості вихідних елементів.

Таким чином, інтеграція, це процес взаємодії, об'єднання, взаємного впливу, проникнення, зближення, відновлення єдності двох і більше систем, результатом якого є утворення нової цілісної системи, що набуває нових властивостей і відносин між оновленими елементами системи.

Інтегроване навчання, це навчання, що базується на комплексному підході. Освіта розглядається через призму загальної картини та не поділяється на окремі дисципліни.

Межі предметів зникають, коли вчителі заохочують учнів встановлювати зв'язки між дисциплінами та використовувати знання та навички з кількох предметних областей.

Учням потрібні відкриті можливості для інтеграції знань та навичок з різних дисциплін та критичної оцінки взаємодії цих частин.

Управління в контексті освітнього процесу означає цілеспрямовану діяльність, спрямовану на планування, організацію, координацію та контроль освітньої діяльності з метою досягнення визначених освітніх цілей. Управління освітнім процесом на основі СЕЕН включає стратегії, які інтегрують соціально-емоційне та етичне навчання в загальну освітню програму, забезпечуючи розвиток таких навичок як емпатія, співпраця, етична свідомість і критичне мислення. Це вимагає адаптації навчальних планів,

методів оцінювання, підходів до викладання та взаємодії з учнями, а також залучення всіх зацікавлених сторін у процес навчання.

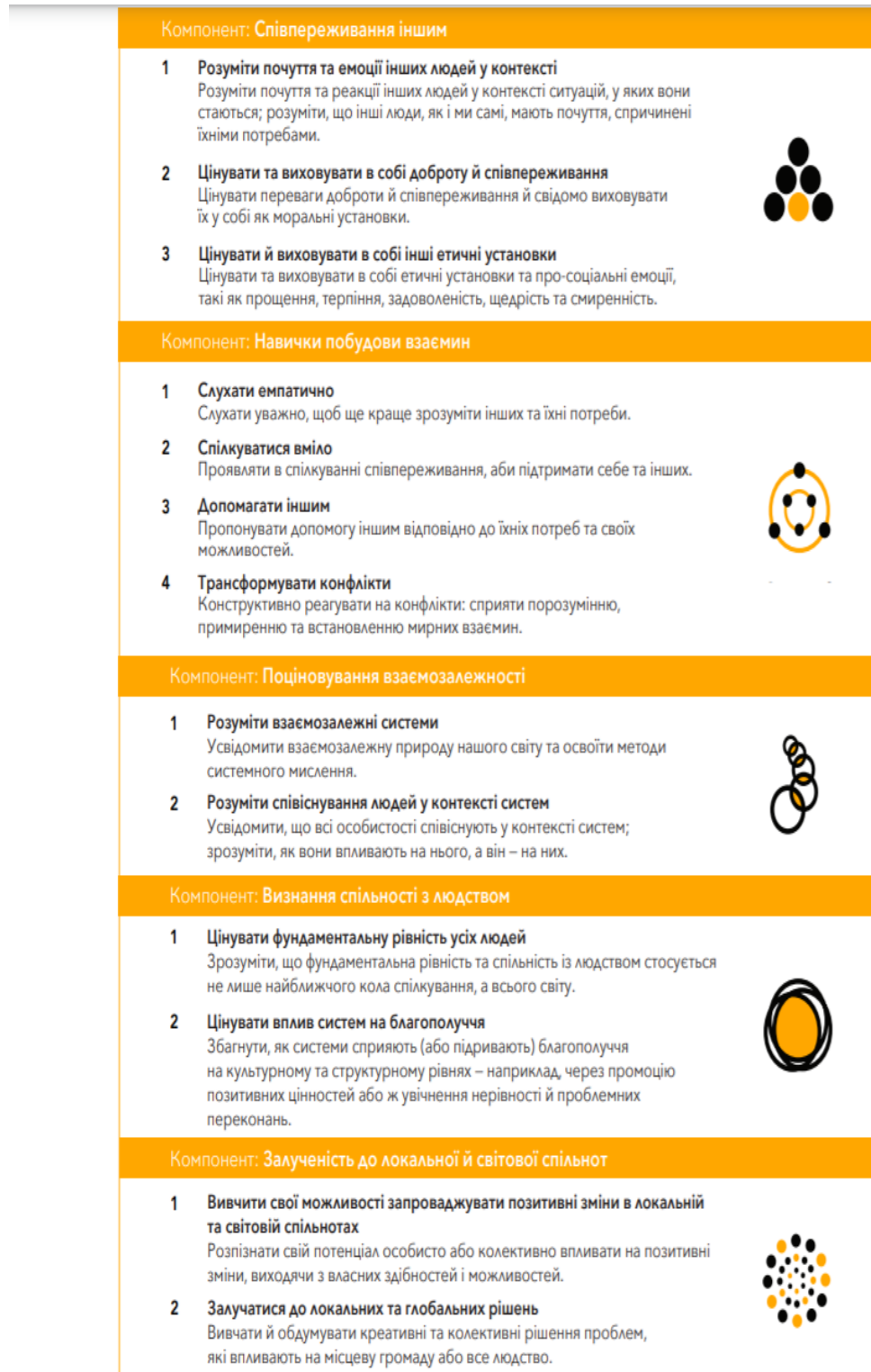

Рис. 1.4. Схема ключових компонентів соціально-емоційного навчання: співпереживання іншим, взаємозв'язки систем, визнання спільності з людством та здатність до докладання і світової спільноти.

Навчальна програма СЕЕН ретельно розроблена та структурована, включаючи сім основних розділів і заключний проект. Кожен розділ має вступний опис і складається з 3-7 уроків. Ця послідовність дозволяє поступово вводити учнів в різні аспекти соціально-емоційного навчання, починаючи від базових концепцій і поступово переходячи до більш складних питань.

Тривалість кожного уроку варіюється від 20 до 40 хвилин, причому вказаний час є орієнтовним мінімумом для виконання всіх запланованих вправ. Уроки можуть розтягуватися на декілька днів, що дає учням більше часу на глибше засвоєння матеріалу і рефлексію. Така гнучкість дозволяє вчителям адаптувати уроки до особливостей кожного класу.

Структура уроку включає п'ять частин: розминка, презентація та обговорення, вправи на розуміння, рефлексивну практику та висновки. Ці елементи відповідають методологічній моделі СЕЕН, яка спрямована на розвиток учнів від освоєння знань до критичного мислення. Розминка допомагає учням зосередитись і підготуватись до навчання. Презентація та обговорення забезпечують передачу знань. Рефлексивна практика спонукає до критичного мислення і глибшого розуміння. Висновки дозволяють учням підсумувати пройдений матеріал і зв'язати його з власним досвідом.

Автори програми розробили кожен розділ так, щоб він посилював попередній, дозволяючи учням поступово розвивати свої навички. Згідно з дослідженнями, такий підхід, який включає послідовність, активність, орієнтацію на розвиток особистісних та соціальних навичок, а також ясність зосередження на конкретних соціальних та емоційних компетенціях, є найефективнішим.

Програма СЕЕН також підкреслює важливість навчання в контексті, не відділяючи окремі розділи чи уроки один від одного. Багато концепцій, представлених на початку програми, є основою для подальших уроків. Наприклад, розуміння взаємозалежності або використання навичок стійкості для заспокоєння нервової системи є фундаментом для розуміння наступних

уроків. Цей підхід допомагає учням зв'язувати навчання з реальним життям, розуміючи важливість кожної навички в контексті їх повсякденного досвіду.

Управління освітнім процесом – це комплексна діяльність, спрямована на планування, організацію, керівництво та контроль освітньої діяльності з метою досягнення визначених освітніх цілей. У контексті програми соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН) управління передбачає впровадження спеціалізованих педагогічних підходів та методик, які сприяють розвитку ключових компетенцій, таких як емпатія, етична свідомість, саморегуляція та міжособистісні навички.

Ефективне управління освітнім процесом на основі СЕЕН вимагає інтеграції цих вимірів у всі аспекти шкільного життя, включаючи навчальний план, методи оцінювання, позакласну діяльність та шкільну культуру. Це також включає роботу з учителями та батьками, забезпечуючи їх засобами та знаннями для підтримки соціально-емоційного та етичного розвитку учнів.

Управління в освітньому контексті означає цілеспрямовану діяльність щодо планування, організації, керівництва та контролю освітнього процесу. Це включає рішення, які впливають на методи навчання, зміст освіти, використання ресурсів, взаємодії з учнями та вчителями, та оцінювання освітніх досягнень.

Управління освітнім процесом на основі СЕЕН вимагає від керівників освітніх закладів зосередити увагу на інтеграції соціально-емоційних та етичних аспектів в навчальну програму. Це означає створення середовища, де емоційний та соціальний розвиток є пріоритетними, а методики навчання включають розвиток навичок, таких як емпатія, співпраця, етичне рішення та саморегуляція. Завдання керівництва полягає в тому, щоби забезпечити, що ці підходи стають невід'ємною частиною шкільної культури та щоденних освітніх практик.

Висновок до розділу 1

У рамках дослідження першого розділу було визначено сутність та особливості соціально-емоційного та етичного навчання у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО). Соціально-емоційне навчання є інноваційним напрямом у сфері педагогіки, який охоплює розвиток навичок управління емоціями, співпереживання, міжособистісної комунікації та прийняття етичних рішень. Цей підхід сприяє формуванню у школярів глибшого розуміння власних емоцій, а також розвиває здатність до ефективного взаємодії у соціальному контексті.

Визначено, що соціально-емоційне навчання є інноваційним напрямом в педагогіці, і розуміється як комплексний підхід до розвитку у дітей та підлітків здатності ефективно розпізнавати, розуміти, виражати та регулювати свої емоції.

Це також включає навчання навичкам спілкування, встановлення позитивних відносин, вирішення конфліктів, прийняття відповідальних рішень та виявлення емпатії до інших.

Цей напрямок спрямований на підвищення самосвідомості учнів, самокерування, соціальної обізнаності, навичок взаємодії та відповідальної прийняття рішень.

Установлено, що передумовами дослідження соціально-емоційного навчання були:

- зростаюча потреба в розвитку міжособистісних відносин та емоційної інтелігентності у контексті сучасних соціальних викликів;
- необхідність підготовки молоді до ефективної взаємодії у різноманітних життєвих ситуаціях;
- важливість розвитку особистісних якостей та навичок, що необхідні для успішної соціальної адаптації та професійного самовизначення.

Виокремлено особливості соціально-емоційного навчання у ЗЗСО, а саме:

- інтеграція у всі аспекти шкільного життя, від академічних дисциплін до позакласної діяльності;
- акцент на розвитку самосвідомості, саморегуляції, соціальної обізнаності, навичок взаємодії та відповідального прийняття рішень;
- використання інтерактивних та дослідницьких методів навчання для забезпечення активного залучення учнів.

На основі аналізу наукових публікацій, матеріалів практики визначено, що емоційне навчання становить процес, що включає розвиток здатності учнів розуміти й керувати своїми емоціями, розвивати емпатію, спілкуватися, вирішувати конфлікти, будувати позитивні стосунки, а також усвідомлювати емоції інших і реагувати на них конструктивно.

Визначено роль управління в інтеграції соціально-емоційного та етичного навчання, яка полягає у розробці та впровадженні відповідних освітніх політик та програм, створенні підтримуючого навчального середовища, навчанні вчителів і вихователів відповідним методикам, а також в моніторингу та оцінюванні ефективності впроваджених практик і підходів.

Висновок до першого розділу значно розширює розуміння СЕЕН як гнучкої та інтегрованої освітньої програми. Розроблена фахівцями Університету Еморі, програма сприяє розвитку соціальних, емоційних та етичних компетенцій учнів. Вона інтегрована у шкільну програму, включається в позакласну діяльність та може бути адаптована до будь-якого предмета, що відповідає сучасним вимогам інтеграції освітніх компонентів.

СЕЕН вирізняється своєю гнучкістю, що дозволяє її легко впроваджувати в різноманітні освітні контексти. Так, програма може бути ефективно інтегрована не тільки у структуру окремих предметів, але й у рамках позакласної діяльності. Особливо важливою є можливість адаптації програми під різні освітні потреби та контексти, забезпечуючи її універсальність та актуальність.

Програма СЕЕН спрямована на підсилення соціального, емоційного та етичного розвитку учнів у дошкільній та шкільній освіті. Вона доповнює

традиційні програми соціально-емоційної освіти, надаючи додаткові ресурси для розвитку уваги, емпатії, етичної участі та обізнаності про більші спільноти та системи.

Основною метою СЕЕН є навчання учнів піклуватися про себе та інших, зокрема у контексті їхнього емоційного та соціального здоров'я. Програма будується на розвитку емпатії як до себе, так і до інших, що є ключовим аспектом у формуванні здорових та емоційно стійких особистостей.

Програма СЕЕН містить сім основних частин та заключний проект, кожен з яких має свій вступний опис та включає від трьох до семи уроків. Уроки тривають від 20 до 40 хвилин і можуть бути адаптовані залежно від освітніх потреб та можливостей. Кожен урок складається з п'яти частин: розминка, презентація та обговорення, вправи на розуміння, рефлексивна практика та висновки. Ця структура відповідає методичній моделі СЕЕН, яка передбачає поступовий перехід від теоретичного навчання до практичного застосування отриманих знань та навичок.

Висновки цього розділу підтверджують, що програма СЕЕН є ефективним інструментом у формуванні свідомої, етичної молоді, здатної до соціальної, емоційної та етичної взаємодії як у місцевому, так і в глобальному контексті. Висновки до першого розділу розкривають інтегративний потенціал програми СЕЕН для розвитку соціальних, емоційних та етичних аспектів особистості учнів. Програма демонструє свою ефективність, будучи втіленою в різноманітні освітні активності, від позакласної роботи до інтеграції в академічні курси. Основні завдання, визначені для цього розділу, включають розробку і впровадження навчальних стратегій, спрямованих на виховання емпатії та саморегуляції, а також на розуміння та побудову міцних соціальних взаємин і громадської відповідальності. Результати, досягнуті в рамках кожного підрозділу, демонструють значні можливості програми СЕЕН для формування цілісного світогляду молодого покоління та їх готовності до конструктивної взаємодії в сучасному світі.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ НА
ЗАСАДАХ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО ТА ЕТИЧНОГО НАВЧАННЯ

2.1. Аналіз методів управління освітнім процесом з фокусом на соціально-емоційному та етичному навчанні

Соціально-емоційне та етичне навчання (СЕЕН), побудовано на трьох вимірах, які відповідають типам знань та компетенцій, які СЕЕН прагне передати учням: поінформованість; співчуття; участь.

Кожен із цих вимірів можна оцінити на трьох рівнях: особистому; соціальному та системному.

Ця концепція заснована на даних роботи СЕН - соціально-емоційного навчання, і відображає модель, запропоновану авторами *Д. Гоулманом* та *П. Сенгом* у книзі *«Потрійний фокус»*: *«...увага до себе, увага до інших та увага до взаємозалежності та систем.»*

Три виміри бачення: поінформованість, співчуття та залучення, дуже тісно пов'язані між собою, тому на діаграмах вони перетинаються. Кожен містить певний набір компетенцій, яким можна навчати незалежно, але краще їх розглядати у загальному контексті.

Щоб діяти конструктивним чином, необхідно спочатку зрозуміти проблему. Другий крок, емоційне залучення: це мотивує дію співчуття. І третій крок, діяти вміло, залучення. Саме триада усвідомленості, співпереживання та вмілої взаємодії може дати найкращі результати для людини та оточуючих. СЕЕН розбиває всі ці три виміри, щоб учням було легше вивчити кожен із них окремо, та був зрозуміти їх разом.

Структура соціально-емоційного та етичного виховання заснована на принципі емпатії. На ньому побудовано всі три виміри СЕЕН. Емпатія, це ставлення до себе, іншим і людству в цілому через призму добра,

співпереживання та уваги до позитивних емоцій та страждань. Оскільки цінності, яким навчає СЕЕН, не є наказуючими, а засновані на особистому розумінні, доброту і співчуття не можна розвивати, якщо нам кажуть бути добрими та співчутливими.

Критичне мислення дуже важливе для емпатії, але не будь-якого виду, а конкретного типу, спрямованого на розуміння особистих потреб, бажань та цінностей самої людини та її оточення. Це також включає здатність розпізнавати, які фактори призводять до тривалого благополуччя як для себе, так і для інших. Ті, хто здатний практикувати такий світогляд не лише стосовно себе, а й стосовно інших, здатні також зрозуміти їхні потреби, і таким чином взяти до уваги людство загалом.

Два інших виміри в основному служать підтримкою виміру емпатії. Усвідомлення своїх власних емоційних станів та емоційних станів інших людей, особливо коли вони відчують щастя чи страждання, дуже важливе для розвитку співчуття до себе та інших. Усвідомлення взаємозалежності та систем, в яких ми співіснуємо з іншими, має важливе значення для нашої ефективної взаємодії як співчуваючих громадян світу. Необхідно освоїти участь та навички, які сприяють розвитку співчуття до себе, навколишнього середовища та ширших спільнот. Тільки коли ми засвоюємо їх, вони стають виразом співчуття та турботи.

Емпатію визначають, як почуття занепокоєння, яке виникає, коли ми стикаємося з стражданнями іншої людини, та мотивацію полегшити ці страждання. Співчуття дозволяє нам реагувати на страждання з розумінням, терпінням та добротою, а не, скажімо, зі страхом чи неприйняттям. Емпатія виступає мостом, між почуттям співчуття та актами доброти, щедрості та іншого альтруїзму.

Занадто часто емпатію плутають зі слабкістю, начебто це означає, що ми дозволяємо іншим отримувати те, що вони хочуть, за наш рахунок, або навіть примушуємо нас миритися зі знущаннями чи іншою негативною поведінкою. Однак СЕЕН розуміє емпатію виключно як сміливість. Це не

слабкість чи нездатність протистояти несправедливості, скоріше навпаки. Співпереживання, є турботою про інших, яка зароджує та зміцнює у людині почуття внутрішньої сили.

Оскільки етика стосується того, як ми поведимося і як взаємодіємо один з одним, вчені визнали, що врахування інтересів інших людей, їхнього благополуччя та страждань лежить у центрі всього етичного мислення. Відповідно, вся система СЕЕН заснована на розумінні того, що таке емпатія, та донесення цього розуміння до учнів, викладачів та всіх учасників освітнього процесу. В ідеалі емпатія має виявлятися кожному етапі соціально-емоційного і етичного навчання. Це створює контекст для впровадження СЕЕН у школах та для викладання кожної окремої компетенції.

Бажаним результатом реалізації соціально-емоційного та етичного виховання є також те, щоб вся шкільна спільнота щодня практикувала емпатію, сприяючи тим самим особистому добробуту кожного з нас, добробуту суспільства та розвитку світу загалом. Для того, щоб учні опанували компетенції СЕН в освітньому середовищі, емпатія має стати усвідомленою позицією шкіл, які впроваджують соціально-емоційне та етичне навчання. Коли вчителі, батьки та матері та інші учасники шкільного життя виявляють емпатію у своїй повсякденній поведінці, у своєму ставленні до учнів та один до одного, це ставлення вплітається у шкільне середовище. Коли емпатія є загальною цінністю шкільного співтовариства, це допомагає вчителям розвивати цю якість серед учнів.

Широко відомо, що умови освітнього середовища істотно впливають на результати навчання учнів. Тому СЕЕН рекомендує вчителям та адміністраторам шкіл особисто ознайомитися з концепціями та методами цієї програми. Це допоможе їм встановити позитивні відносини з собою та іншими та продемонструвати цінності СЕЕН своїм учням на власному прикладі. Якщо школа приєдналася до програми СЕЕН, але не демонструє свої цінності, компетенції та принципи через поведінку вчителів та керівництва, а також

організацію шкільних структур, учні помітять цю невідповідність. Це може ускладнити сприйняття та засвоєння учням навчального матеріалу.

Рис. 2.1. Схема емоційного колеса, що класифікує та ілюструє широкий спектр людських емоцій (радість, гнів, смуток, страх, вдячність, захоплення тощо)

Позитивний шкільний клімат знижує рівень насильства та знущань та покращує навчання. Процес навчання суттєво пов'язаний із стосунками всередині колективу. Норми, цілі, цінності та механізми взаємодії, на яких засновані шкільні відносини, також формують шкільний клімат. Одним із найважливіших аспектів шкільних відносин є те, наскільки пов'язані між собою їхні учасники. З погляду психології відносини, це взаємодія як з іншими, а й із собою.

Уважність, є розвитком глибокого особистого розуміння думок, почуттів та емоцій. Уважність відноситься до здатності дуже тонко і глибоко усвідомлювати внутрішні та зовнішні явища, включаючи власне внутрішнє життя, присутність та потреби інших людей, а також взаємозалежність, що характеризує власне життя та системи, в яких ми живемо.

Розвиток усвідомленості є ключовим елементом програми СЕЕН, який розглядається як важлива навичка, що підлягає розвитку та відточуванню. Ця програма акцентує на необхідності практики та пильної уваги до внутрішнього стану особистості, її взаємодії з іншими людьми, а також розуміння ширших соціальних та культурних систем.

Розвиток усвідомленості в контексті СЕЕН передбачає навчання учнів зосереджуватися на своїх внутрішніх емоціях, думках та відчуттях. Це означає, що учні навчаються прислухатися до своїх внутрішніх станів, виявляти та розуміти свої емоції, рефлексувати над своїми діями та реакціями. Такий підхід сприяє розвитку самосвідомості, що є основою для ефективного самокерування та емоційного інтелекту.

Крім того, програма СЕЕН зосереджує увагу на розвитку взаєморозуміння та емпатії у стосунках з іншими. Учні вчать співпереживати, розуміти та враховувати почуття та потреби інших людей, що сприяє формуванню здорових міжособистісних стосунків та розвитку соціальних навичок.

На додаток до цього, програма включає в себе розвиток усвідомленості зовнішніх систем та контекстів, в яких живуть учні. Це означає вміння аналізувати та розуміти соціальні, культурні та екологічні системи, оцінювати їх вплив на особистісне та соціальне життя. Такий підхід розвиває усвідомленість учнів щодо взаємозалежності особистого, соціального та глобального рівнів існування. Дослідження підтверджують, що програма СЕЕН ефективно виконує свою мету у розвитку усвідомленості, фокусування на собі, інших та зовнішньому світі, що є необхідним для формування повноцінної, свідомої та відповідальної молоді.

Іноді людина усвідомлює потребу або можливість і відчуває інтерес або увагу до них, але їй не вистачає здатності діяти вміло і ефективно. Таким чином, третім виміром соціально-емоційного та етичного навчання є участь.

Залучення, є методом за допомогою якого людина застосовує на практиці те, що вона зрозуміла за допомогою усвідомлення та

співпереживання. Цей вимір відноситься до вивчення моделей поведінки та адиктивних реакцій, відносин та навичок, які сприяють особистому, соціальному та суспільному благополуччю.

До них відносяться:

- на особистісному рівні, управління власною поведінкою;
- на соціальному рівні, навички соціалізації та здатність розуміти інших;
- на системному рівні, залучення громадянина світу, що усвідомлює наявність великих систем та здатного діяти сумлінно та співчутливо всередині них.

Три рівні розуміння соціально-емоційне та етичне навчання використовує педагогічну модель, в якій учні проходять три рівні розуміння з освоєнням кожної компетенції. Справа в тому, що розвиток особистісних цінностей і сильних сторін характеру неможливий лише за допомогою придбання знань, необхідно також засвоїти ці знання на особистісному рівні, а потім глибоко їх засвоїти.

Для більш чіткого виокремлення методів управління в рамках програми соціально-емоційного навчання (СЕЕН) та їх візуалізації можна розглянути такі методи:

1. *Стратегічне планування* – розробка довгострокової стратегії інтеграції СЕЕН в освітній процес.
2. *Тактичне планування* – визначення конкретних тактик і дій для впровадження СЕЕН на практиці.
3. *Координація зусиль* – встановлення ефективної взаємодії між вчителями, учнями, батьками та адміністрацією.
4. *Моніторинг та оцінювання* – регулярний аналіз ефективності програми СЕЕН та її коригування.

Перший метод – стратегічне планування – містить розробку довгострокової стратегії, яка визначає загальні цілі та напрямки впровадження СЕЕН. Це важливо для забезпечення єдності підходу та узгодженості всіх елементів навчального процесу з основними принципами СЕЕН.

Другий метод, тактичне планування, зосереджено на визначенні конкретних тактик і дій, необхідних для ефективного впровадження СЕЕН у

практику навчання. Це включає розробку навчальних планів, методичних матеріалів та організацію навчального процесу.

Третій метод полягає у координації зусиль між усіма учасниками освітнього процесу – вчителями, учнями, батьками та адміністрацією. Це дозволяє забезпечити комплексний підхід до впровадження СЕЕН, сприяє залученню та підтримці всіх зацікавлених сторін.

Четвертий метод, моніторинг та оцінювання, передбачає регулярне відстеження ходу впровадження програми та аналіз її результативності. Це включає оцінку ефективності різних компонентів програми, зворотний зв'язок від учасників навчального процесу, а також коригування програми з метою її оптимізації.

Рис. 2.2. Методи управління соціально-емоційним та етичним навчанням (СЕЕН)

На інфографіці "Методи управління соціально-емоційним та етичним навчанням (СЕЕН)" зображені чотири ключові методи, які застосовуються для ефективного управління та впровадження програми в освітній процес.

1. *Стратегічне планування* відіграє вирішальну роль у встановленні довгострокових цілей та стратегій для інтеграції СЕЕН у шкільну програму. Це передбачає визначення основних принципів і напрямків, за якими буде здійснюватися навчання, та розробку конкретного плану дій, який буде враховувати особливості кожного навчального закладу.

2. *Координація зі стейкхолдерами* забезпечує залучення та активне співробітництво вчителів, батьків, учнів та інших зацікавлених сторін до процесу впровадження СЕЕН. Ефективна взаємодія між усіма учасниками освітнього процесу є ключовою для створення сприятливого середовища для розвитку емоційної та соціальної компетентності.

3. *Моніторинг та оцінка* передбачають регулярне оцінювання та коригування програми СЕЕН з метою забезпечення її ефективності. Це включає збір та аналіз даних про прогрес учнів, визначення сильних та слабких сторін програми, та внесення необхідних змін для покращення освітнього процесу.

4. *Професійний розвиток* охоплює організацію тренінгів та навчальних сесій для вчителів, з метою підвищення їх кваліфікації та надання їм необхідних інструментів та методик для ефективної реалізації СЕЕН. Це також включає професійний супровід та наставництво протягом усього процесу впровадження програми.

Кожен з цих методів є важливим компонентом у створенні цілісної системи управління соціально-емоційним та етичним навчанням, що сприяє формуванню гармонійно розвинених особистостей здатних до ефективною соціальною взаємодією та прийняття етичних рішень. Кожен із наведених методів відіграє незамінну роль у створенні ефективною системи управління соціально-емоційним та етичним навчанням (СЕЕН), яка є фундаментальною для всебічного розвитку особистостей. Стратегічне планування допомагає

визначити довгострокову перспективу розвитку СЕЕН, встановлюючи чіткі цілі та стратегії, які повинні бути втілені в освітній процес. Це створює основу для гармонійної інтеграції соціально-емоційного навчання у загальну освітню структуру. Координація зі стейкхолдерами забезпечує залучення всіх учасників освітнього процесу, від вчителів до батьків, що сприяє формуванню спільноти, яка розділяє цінності та цілі СЕЕН. Така взаємодія є критично важливою для створення підтримуючого середовища, де кожен учень може розвивати свої соціальні та емоційні навички. Моніторинг та оцінка є необхідними для забезпечення постійної оцінки ефективності програми та її адаптації до мінливих потреб учнів. Цей процес включає збір даних, аналітику успішності та вдосконалення методик навчання з метою підвищення загальної якості освітнього досвіду. Професійний розвиток вчителів є фундаментальним для впровадження СЕЕН, оскільки вони є безпосередніми виконавцями програми.

Навчання та розвиток навичок вчителів у сфері соціально-емоційного навчання є необхідними для того, щоб вони могли ефективно передавати знання та цінності програми учням. Комбінація цих методів створює сильну основу для розвитку учнів, які володітимуть не тільки академічними знаннями, але й будуть здатні до емпатійної взаємодії, здорового соціального спілкування та прийняття обґрунтованих етичних рішень. Це підготує їх не лише до особистісного успіху, але й до позитивного внеску у суспільство загалом.

2.2. Технології та інструменти управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання

Інструментом управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання виступає впровадження комплексної Програми СЕЕН, розробленої Університетом Еморі. Ця програма включає систематичне навчання, яке спрямоване на формування та розвиток

соціальних, емоційних та етичних навичок. Згідно з розділом 1, програма СЕЕН об'єднує цілісний набір педагогічних стратегій, заснованих на доказовій науковій базі та відповідних методиках, які включають роботу з усвідомленістю, саморегуляцією, соціальною взаємодією та прийняттям відповідальних рішень.

Впровадження програми СЕЕН в Україні вже демонструє позитивні результати. Школи, які інтегрували цей підхід у свої навчальні плани, відзначають збільшення емоційної свідомості та емпатії серед учнів, покращення міжособистісних відносин та загальну підвищену залученість учнів до навчального процесу. Вчителі, які пройшли спеціалізоване навчання за програмою СЕЕН, використовують інноваційні методики, що сприяють формуванню критичного мислення та соціальної відповідальності.

Аналогічний досвід застосування програми СЕЕН в інших країнах також підтверджує її ефективність. Наприклад, у США, де програма була розроблена, школи відзначають значне зниження рівня булінгу та агресії серед учнів, а також підвищення академічної успішності як наслідок розвитку емоційної компетентності. Інші країни, такі як Канада та Австралія, демонструють успішне впровадження програми в мультикультурних середовищах, адаптуючи її до місцевих освітніх потреб та культурних особливостей.

Таким чином, програма СЕЕН являє собою важливий інструмент в руках педагогів для управління освітнім процесом, спрямованим на формування всебічно розвинених особистостей, здатних до ефективного самовираження, соціальної взаємодії та етичного поведіння у світовому співтоваристві.

СЕЕН, її розширена версія, є ефективними процедурами розвитку учнів, як основа системної реструктуризації всього освітнього процесу, включаючи підготовку та підвищення кваліфікації вчителів в аспекті реалізації реформи *«Нової української школи»*.

Соціально-емоційне навчання реалізується в Україні у вигляді різних локальних програм, серед яких СЕЕН має найбільший потенціал для глобального впровадження в Україні під час війни та повоєнного відновлення.

Широке впровадження програм СЕЕН в українську систему освіти забезпечить зростаючий попит у світі в умовах четвертої промислової революції на м'які, соціально-емоційні навички випускників освітніх установ, які дозволять особистості бути стійкими до швидких змін сучасного життя, встановлювати та підтримувати особисті та професійні контакти, зростати, вибудовувати соціальні зв'язки.

Педагогічні кадри є ключовою фігурою для успішної реалізації СЕЕН, і важливою вимогою їхньої професійної готовності є покращення соціальної та емоційно-етичної компетенції, які дадуть змогу ефективно розвивати м'які навички у студентів у процесі отримання диплому освіти.

Характеризуючи практичний рівень сприйняття та готовності педагогів до СЕЕН, відзначимо велику затребуваність соціально-емоційних навичок та відповідну підготовку серед учителів, високий рівень усвідомлення педагогами важливості розвитку соціально-емоційних навичок школярів, та їх потреби у відповідних методах та навчальних матеріалах для соціально-емоційного навчання.

Програми СЕЕН наразі реалізуються в Україні завдяки активній діяльності державного сектору та міжнародних організацій. Фактично СЕЕН реалізується в Україні на всеукраїнському рівні за науково-методичної підтримки громадської організації «*EdCamp Ukraine*».

Завдяки зусиллям *EdCamp Ukraine* були підготовлені та поширені серед вчителів матеріали, необхідні для організації шкільного навчання, роботи з батьківською спільнотою та особистісного професійного зростання; Для інформаційно-методичної підтримки організуються консультативні зустрічі та супервізії, в інформаційному просторі працюють педагоги та батьківська спільнота.

Підкреслимо, що *EdCamp Ukraine* створив зручний онлайн-ресурс для задоволення об'єктивних потреб педагогів у єдиній інформаційній базі, що включає пояснювальні матеріали щодо СЕЕН, поради щодо роботи з батьками та методичне забезпечення освітніх програм.

Соціально-емоційне виховання будується трьох рівнях, відповідних компетенціям учнів:

- усвідомленість;
- співчуття;
- проведення.

Кожен із вищезгаданих рівнів можна оцінити на трьох рівнях:

- особистісному;
- соціальному;
- системному.

Рисунок 1: Рівні та виміри СЕЕН

Рис. 2.3. Модель чотирьох компонентів особистісного розвитку: особистісні, соціальні, співпереживання та задоволеність, в контексті соціально-емоційного навчання.

Соціально-емоційні освітні програми повинні відповідати таким конкретним критеріям:

- програми мають бути складені на основі науково обґрунтованих даних із використанням суворих діагностичних процедур;

- програма ефективніша, якщо її реалізують вчителі та вся шкільна спільнота відповідної школи, а не запрошені експерти;
- зміст освітнього процесу охоплює соціально-емоційні компетенції, що формуються на основі інтеграції до рамок освітніх програм різних предметів та здійснення регулярної повсякденної освітньої діяльності;
- ефективність програми зростає, якщо вчителям та шкільному співтовариству надано компетентні рекомендації щодо умов підвищення ефективності програм та контролю якості;
- для отримання об'єктивної оцінки якості реалізації програм має бути забезпечено науково-методичне забезпечення реалізації програм та контроль їх реалізації;
- соціально-емоційному розвитку педагогів, посиленню їхньої здатності реалізовувати соціально-емоційні освітні програми сприяють спеціально організовані заходи, що забезпечують підвищення компетентності педагогів у заданих умовах;
- стратегічні пріоритети освітнього закладу, поточна діяльність його педагогів мають відповідати принципам соціального та емоційного виховання;
- забезпечувати послідовне та цілеспрямоване зростання професійних компетенцій вчителів, постійно працювати над підвищенням якості професійних та особистісних компетенцій вчителів, контролювати хід цього процесу;
- програма соціально-емоційного виховання має пронизувати всі ситуації перебування дитини на школі;
- вчителі повинні постійно працювати над підвищенням культури довіри та зміцненням партнерських відносин із сім'ями учнів та членами спільноти;
- на більш пізніх етапах має бути забезпечено продовження та підтримка діяльності, що проводиться з учнями у ранньому віці, у ході цього

процесу має оцінюватися загальна динаміка змін та індивідуальна успішність кожного учня;

- індивідуальні успіхи учнів повинні оцінюватися з урахуванням принципів формального оцінювання, не слід порівнювати учнів друг з одним;
- тимчасову ефективність програми слід оцінювати шляхом проведення опитувань *до* та *після*, аналізу результатів різних груп та оцінки змін у поведінці учнів;
- програма соціально-емоційного виховання має охоплювати чотири згадані вище принципи.

Третій етап реалізації соціально-емоційного виховання в установі загальної середньої освіти має забезпечити інтеграцію соціально-емоційного виховання до змісту освітнього процесу. Більшість часу у школі присвячують вивченню академічних предметів. Незважаючи на те, що зміст деяких з цих дисциплін, наприклад літератури, етики, а також зміст морального виховання є найбільш сприятливим для зміцнення соціально-емоційних навичок.

Соціально-емоційна освіта має бути пов'язана з усіма областями освіти та з усією шкільною діяльністю. Тому школам слід організувати окремі заходи, створені задля розвиток соціально-емоційного виховання, під час яких можна досягти лише оптимальні результати. Таких результатів можна досягти, якщо соціально-емоційне виховання стане частиною змісту освітнього процесу та частиною шкільного життя.

Концепція соціально-емоційного виховання може реалізовуватися по-різному:

- шляхом участі у програмах соціально-емоційного виховання;
- шляхом послідовного прищеплення соціально-емоційних навичок учням у різний спосіб, а саме:
  - доповнюючи зміст предмета з відповідними соціально-емоційними темами, наприклад: догляд за літніми людьми, охорона навколишнього середовища, перша допомога, здоровий спосіб життя, інтеграція іммігрантів,

створення безпечного середовища, соціальні зміни, проблеми бездомності та бідності, профілактична освіта з питань, пов'язаних із здоров'ям;

- організація освітнього процесу відповідно до принципів соціально-емоційного виховання та планування виховної роботи.

Емоційна грамотність так само важлива для успішного навчання, як уміння рахувати чи читати. Так було в США у навчальних закладах почали активно поширюватися заняття з прикладу *«Наука себе»*. Назви таких занять дозволяють зрозуміти, що вони охоплюють широке коло питань, від соціального розвитку та життєвих навичок, до соціально-емоційного виховання дітей.

У деяких системах освіти, не лише в Україні, а й у всьому світі, дітей оцінюють у формі написання реферату чи вивчення вірша. Але можна запровадити іншу систему оцінки, звернути увагу на первинне розуміння цінностей та виростити щасливу та психічно здорову людину.

Наприклад, в Ізраїлі навчальні години *«Навички для життя»* запроваджуються з першого класу. Тут діти вивчають базові речі: *що таке дружба; почуття; поведінка*. Учням дається завдання: за допомогою *фільмів, ігор, вистав* висловити, як вони розуміють певне явище. У результаті таких заняттях формуються люди, які вміють аналізувати свій емоційний стан.

Результати досліджень зарубіжних та вітчизняних учених переконливо доводять, що для успішної реалізації завдань соціально-емоційного виховання у загальноосвітніх закладах середньої школи необхідно навчити вчителів розпізнавати свої емоції та навчитися ними керувати. Професійна діяльність педагога має емоційну природу, що визначається високим ступенем складності, емоційним та розумовим навантаженням, відповідальністю, активними багатогранними міжособистісними контактами та взаємодією.

Емоційний стан вчителя впливає як на його власний професіоналізм, успіх і здоров'я, а й швидко поширюється на учнів, їхніх батьків та колег, оскільки спілкування та емоції відіграють важливу роль у професійно-педагогічній діяльності вчителя.

Беручи до уваги величезне навантаження, що надає деструктивний вплив на емоційне поле педагога, його психіку, викликаючи виникнення тривалих негативних емоційних станів, а також зважаючи на посилення вимог до професіоналізму та особистісних якостей. Необхідно розраховувати на те, що вчителі можуть поводитися як вчителі, що займаються емоційними проблемами.

Можна стверджувати, що педагог має бути емоційно зрілою людиною, здатною впоратися з труднощами повсякденної професійної діяльності. Більшість вчителів не розуміють чужі емоції щодо зовнішніх проявів і мають значні труднощі в управлінні власними емоціями. Педагоги визнали нездатність здійснювати емоційну саморегуляцію найбільш проблемною складовою власного емоційного інтелекту. Тому керівник неспроможна повною мірою реалізувати соціально-емоційне виховання без попереднього співробітництва з педагогічним колективом.

Отже, емоційний інтелект нині визначається, з одного боку, як сукупність вроджених емоційних здібностей та низки некогнітивних якостей і навиків, які впливають здатності особистості успішно долати перешкоди. Розвинений емоційний інтелект, безсумнівно, є необхідністю всебічно гармонійно розвиненої особистості учня, що досягається з допомогою формування емоційних компетенцій, які впливають цілісний рівень емоційного інтелекту.

Щоб чітко виокремити технології та інструменти управління освітнім процесом, заснованим на соціально-емоційному та етичному навчанні, необхідно розробити комплексний підхід, який включав би:

1. *Комплексне планування* – розробка чітких планів впровадження СЕЕН з визначенням короткострокових і довгострокових цілей.
2. *Розвиток професійних навичок* – проведення навчань і тренінгів для вчителів з метою підвищення їх компетенцій в області СЕЕН.
3. *Моніторинг та оцінювання* – регулярне відстеження прогресу впровадження СЕЕН та аналіз його ефективності.

4. *Залучення зацікавлених сторін* – встановлення комунікації з усіма учасниками освітнього процесу, включаючи учнів, батьків та місцеву громаду.

5. *Ресурсне забезпечення* – організація та розподіл ресурсів, необхідних для реалізації СЕЕН.

Практичне застосування – проаналізувати наявні випадки застосування цих методів у реальних освітніх установах, посилаючись на відповідні кейс-стаді, звіти шкіл або оцінки освітніх програм.

Для візуалізації інструментів та технологій наочно можна представити наступну інфографіку зазначеного інструментарія:

Рис. 2.4. Технології та інструменти управління освітнім процесом, заснованим на соціально-емоційному та етичному навчанні

2.3. Стратегії впровадження та оцінка ефективності технологій управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання

Включення соціально-емоційних освітніх програм учнів до освітнього процесу середньої школи вважається першою педагогічною умовою соціально-емоційного виховання учнів.

Наприклад: «*Коріння емпатії*»; «*Програма запобігання знуцанням Olweus*»; «*SEE Learning*»; «*Lion's Quest*». Результати роботи дають підстави вважати, що соціально-емоційні програми, є необхідною умовою розвитку багатьох соціально-емоційних здібностей та якостей учнів.

Отже, освітні програми, засновані на наукових даних, впливають в розвитку емоційного інтелекту учнів.

Другою педагогічною умовою, є забезпечення єдності педагогічного колективу щодо цінності здійснення соціально-емоційного виховання учнів та створення сприятливого середовища для навчання. Базовим у тих педагогічної умови є принцип єдності виховних впливів всіх учасників освітнього процесу. Воно реалізується у постійній взаємодії, взаємному інформуванні учасників освітнього процесу про результати виховних впливів.

Для успішної реалізації соціально-емоційного виховання необхідно, щоб самі педагоги подавали приклад, виховували системно та переконливо, щоб їхні слова не розходилися з діями. У цьому випадку у всіх учасників освітнього процесу буде створено оптимальну культуру педагогічних відносин, вимог та середовища.

Також важливо усвідомлювати, що емоційний стан учнів та вчителів впливає на емоційний клімат школи. Існує необхідність змінити професійні очікування та організаційні умови, щоб посилити розуміння ролі емоцій.

Соціальний, емоційний, академічний розвиток та позитивний шкільний клімат взаємопов'язані.

Учні з розвиненими соціально-емоційними компетенціями сприяють позитивному шкільному клімату, оскільки налаштовані вирішувати конфлікти

мирним шляхом, дотримуватись норм і правил поведінки. Коли в класах менше конфліктів та навчання будується на взаємній підтримці, учні почуваються залученими та ефективними, що дозволяє їм соціально та емоційно розвиватися та зміцнює почуття приналежності до шкільної спільноти.

Третя педагогічна умова соціально-емоційного виховання визначається тим, що педагоги використовують методiku соціально-емоційного виховання, яка вимагає від вчителя послідовної, планової системи дій шляхом реалізації принципів та методів цілеспрямованого педагогічного на зiннці.

Методика навчання емоційного інтелекту також включає використання вчителем стратегій та концептуальних підходів. До них належать:

- стиль емоційного виховання;
- методи рефлексії та саморефлексії;
- методи критичного осмислення емоційної та сенсорної інформації;
- форми активного навчання;
- психолого-педагогічні особливості навчання учнів.

Аналізуючи розглянуті педагогічні умови, насамперед слід відзначити створення безпечного освітнього середовища із залученням ініціативи учнів та їхніх батьків, удосконалення управління класом та процедур навчання, а також діяльність зі створення відповідної та відповідальної спільноти у школі є інтегруючою педагогічною умовою соціально-емоційного виховання.

При організації реалізації соціально-емоційного виховання керівник освітньої установи повинен наслідувати шість етапів планування. Використовуючи ці кроки, вчитель матиме більш системний підхід у створенні. Це дозволяє кожному члену шкільного співтовариства чітко розуміти свою роль та функції.

Очевидно, що розвиток соціально-емоційного виховання в жодному разі не повинен обмежуватися та зв'язуватися з окремим шкільним предметом, наприклад, етикою чи основами здоров'я. Навпаки, керівник освітнього закладу має побудувати навчальний процес в такий спосіб, щоб емоційний

інтелект був задіяний у процесі вивчення кожного шкільного предмета. Це означає, що соціально-емоційне виховання має бути інтегровано у більшість дисциплін як елемент освітнього процесу.

Важливою складовою методики соціально-емоційного виховання школярів, є активне навчання у вигляді тренувальних практик.

Вони визначають освітні стратегії та методи, що передбачають активну участь учнів у процесі засвоєння матеріалу, а не його пасивне та статичне споживання. Активне навчання включає такі компоненти:

- колективне навчання: групові проекти, дискусії з ініціативи учнів, спільні ігри;
- творче вираження: мистецтво, музика, письменство, громадські заходи.

Активне навчання доповнює решту навчального процесу і дає учням можливість випробувати та вивчити те, що вони вивчають, безпосередньо на практиці, а також брати участь у практичних вправах, над якими вони потім можуть поміркувати.

Підсумовуючи, слід сказати, що з успішної роботи важлива зворотний зв'язок.

Зворотний зв'язок допомагає контролювати навчальний процес, дає студенту уявлення про реальний рівень його досягнень у галузі та шляхи досягнення цих досягнень.

Також зворотний зв'язок може бути адресним і надавати учням інформацію не лише про їхній поточний рівень знань та вмінь, а й про те, як цей рівень можна покращити в майбутньому. Оскільки зворотний зв'язок адаптований до індивідуальних цілей навчання та досягнення, важливо постійно отримувати інформацію зворотного зв'язку.

Висновки до розділу 2

Висновки до розділу 2 надають всебічний аналіз інструментів, технологій та методів, які сприяють ефективному управлінню освітнім процесом з орієнтацією на соціально-емоційне та етичне навчання. Як результат глибокого дослідження було визначено, що ключовими інструментами управління є розроблення та впровадження програм, які відповідають сучасним освітнім потребам та засновані на принципах СЕЕН. Важливим аспектом є також створення адаптивної структури програм, яка б дозволяла інтегрувати цей підхід як в традиційні уроки, так і в позакласну діяльність.

Подальший аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду дозволив висвітлити вимоги до структури та змісту програм СЕЕН, а також умови їх успішного впровадження та використання. Серед основних методів управління освітнім процесом на засадах СЕЕН було втокремлено стратегічне планування, що передбачає визначення довгострокових цілей та задач програми, тактичне планування з акцентом на конкретних заходах та діях для реалізації стратегії, а також координація дій між усіма учасниками навчального процесу.

Висновки детально висвітлюють результати розв'язання поставлених завдань у сфері управління освітнім процесом, зокрема впровадження та застосування соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН):

1. Було розроблено інструменти, технології та методи управління освітнім процесом на засадах СЕЕН, що включають комплексні програми, спрямовані на розвиток емоційної інтелігенції, міжособистісної взаємодії та етичного розуміння у шкільному середовищі. Ці програми ґрунтуються на принципах розуміння та управління особистими емоціями, емпатії, соціальній взаємодії, а також на навичках прийняття рішень і вирішенні конфліктів.

2. Визначено, що ефективним інструментом управління освітнім процесом з акцентом на СЕЕН є розроблення і впровадження програм, що

відзначаються своєю інтерактивністю, гнучкістю та здатністю адаптуватися до специфічних освітніх потреб. Такі програми повинні включати модулі для різних вікових груп, забезпечувати врахування індивідуальних потреб учнів та можливість їх самостійного вивчення.

3. Висвітлено вимоги та структуру побудови Програми на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду. Було зазначено, що успішні програми СЕЕН включають чітку систему оцінювання, моніторингу прогресу та регулярні зворотні зв'язки від учнів та вчителів, що дозволяє вносити корективи та покращувати процеси навчання.

4. Відокремлено методи та технології управління освітнім процесом на засадах СЕЕН. Зокрема, методами управління виступають: стратегічне планування з чіткими цілями та визначенням пріоритетів, тактичне управління з акцентом на короткотермінових цілях та їх реалізації, а також оперативне управління, що включає повсякденну взаємодію між учасниками освітнього процесу.

Технологіями управління освітнім процесом на основі СЕЕН виступають: використання цифрових платформ для дистанційного навчання та залучення учнів, розробка інтерактивних навчальних матеріалів, що стимулюють активну участь учнів у навчальному процесі, застосування ігрових методів для розвитку соціально-емоційних навичок, а також використання аналітичних інструментів для оцінювання ефективності освітнього процесу.

У висновках до другого розділу дослідження детально аналізується концепція соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН), яка розглядається через тривимірну структуру: поінформованість, співчуття та участь. Ця структура оцінюється на трьох рівнях – особистому, соціальному та системному. Особистий рівень зосереджується на розвитку індивідуальних навичок та самосвідомості учня. Соціальний рівень розглядає здатність учнів ефективно взаємодіяти у групах, розуміти та поважати інших. Системний

рівень охоплює інтеграцію цих навичок у ширшу освітню систему та суспільство в цілому.

Емоційний інтелект в СЕЕН розуміється як набір здібностей і навичок, необхідних для соціальної адаптації та особистісного розвитку. Він включає в себе здатність розуміти власні емоції та емоції інших, управляти ними та використовувати це розуміння для вирішення конфліктів та встановлення ефективної комунікації. Розвиток емоційного інтелекту сприяє формуванню гармонійної особистості, здатної адекватно реагувати на різні життєві ситуації.

У рамках СЕЕН важливою є інтеграція навчальних та виховних процесів. Це передбачає не лише надання знань, а й виховання в учнів здатності критично мислити, співпереживати, брати активну участь у житті спільноти. Наприклад, учні можуть вивчати історичні події, аналізуючи їх з позиції різних учасників, розвиваючи таким чином емпатію та більш глибоке розуміння суспільних процесів.

Впровадження соціально-емоційного виховання у школах вимагає створення відповідних умов, зокрема, навчально-виховного супроводу. Це означає, що учителі мають бути підготовлені до викладання за методикою СЕЕН, мати доступ до відповідних навчальних матеріалів та ресурсів. Також важливо забезпечити підтримку з боку адміністрації шкіл та залучення батьків до освітнього процесу.

Включення СЕЕН у навчальний план визначається як ключова умова для розвитку соціальних та емоційних компетенцій учнів. Це дозволяє учням не лише набувати академічних знань, а й розвивати навички, які є важливими для їхнього особистісного зростання та успішної адаптації у суспільстві.

Таким чином, СЕЕН відіграє важливу роль у формуванні комплексного розуміння та розвитку учнів, що включає не лише академічні знання, а й розвиток емоційного інтелекту, соціальних навичок та етичних цінностей.

Технології управління освітнім процесом на основі СЕЕН включають в себе використання інноваційних освітніх платформ для організації взаємодії

між учасниками, моніторингу прогресу учнів та адаптації навчальних програм залежно від їх потреб. Також до технологій відноситься застосування інтерактивних методів навчання, які сприяють активному залученню учнів до навчального процесу та розвитку їх критичного мислення.

Усі ці методи та технології сприяють формуванню ефективної системи управління освітнім процесом, яка відповідає сучасним освітнім тенденціям та потребам учнів, забезпечуючи розвиток їхніх соціально-емоційних та етичних компетенцій.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ НА ЗАСАДАХ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО ТА ЕТИЧНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

3.1. Аналіз впровадження управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання в українських школах

Цього навчального року двадцять шість шкіл України пілотують програму соціального, емоційного та етичного виховання. Це інструмент для розвитку м'яких навичок, таких як уміння спілкуватися, співпереживати собі та іншим, працювати в команді, творчо та критично мислити, керувати та спокійно слідувати за лідерами.

Двадцять шість шкіл у двадцяти одному регіоні України обрано для пілотування програми соціально-емоційної та етичної освіти, виходячи з їхніх побажань та розуміння проблем та викликів, з якими вони стикаються, і того, що вони хочуть змінити за допомогою програми.

Після відбору, представники цих шкіл мали змогу зустрітися на тижневому тренінгу з віце-президентом Центру Університету Еморі з роботи з міжнародними програмами, одним із розробників СЕЕН Брендonom Озавой де Сілва та старшим розробником освітнього контенту СЕЕН Кріста Тінарі.

Двадцять шість осіб повернулися до своїх навчальних закладів та передали знання, досвід та матеріали колегам, які погодилися на пілотування.

Школи також вирішили, які класи братимуть участь у програмі. У деяких школах є всі класи, а в деяких лише кілька.

Також можна було зазначити, як проводити уроки СЕЕН, як:

- додатковий урок;
- освітній урок;
- інтегрований урок.

Команда *EdCamp* планувала відвідування шкіл, щоб спостерігати за навчанням та давати вчителям поради про те, як покращити цей процес. У зв'язку із карантинном школи підтримуються дистанційно.

Щомісяця представники школи організують вебінари на різні теми: зустрічі з американськими розробниками та українськими фахівцями, наприклад, зі старшим експертом програми та дитячим та сімейним психологом Світланою Ройз. Їм розповідають, як проходить навчання, та долають труднощі.

В даний час, шість осіб із різних організацій, проходять очне навчання в Університеті Еморі в рамках цієї програми. Але не як викладачі, які реалізовуватимуть її в класі, а як помічники для майбутніх вчителів, які навчають їх, як організувати програму в мережі. Отримується ще один рівень розуміння того, як це працює. Навчання триває дев'ять місяців, зараз це початковий етап. Згодом отримується право на створення групи викладачів, які внесуть цю програму до своїх навчальних закладів.

Також вже переведено базовий безкоштовний онлайн-курс СЕЕН, зараз він проходить фінальне редагування. Прослухавши його, будь-який вчитель отримає доступ до всіх навчальних матеріалів та зможе поступово впроваджувати програму у своїй школі. Після закінчення навчання в Університеті Еморі наставники зможуть проводити три денні семінари для бажаючих викладачів.

Україна включена до міжнародного процесу оцінки програми. Дані українських шкіл збираються для міжнародних висновків, як працює програма.

У цих рамках розробляється новий інструментарій, комплексна оцінка динаміки всього класу. Так діти навчаються цінувати командну роботу. Після апробації в реальних умовах даний метод оцінки буде описаний та представлений світовому співтовариству педагогів.

Програму СЕЕН, можна більш детально розглянути на прикладі Сумської школи №2. У дослідженні взяли участь 8 класів школи.

Складається враження, що вчителі ухвалили програму. Але інакше, як завжди. Але тим, хто проводив уроки, це вдалося успішно, відповідно до методики та вимог. В підсумках було розібрано проблематику, яка виникала в ході роботи.

Найбільша проблема полягала в управлінні фізичними практиками. Говорять, що це не нова практика для нашої культури. Ми не звикли прислухатися до свого тіла, відчувати, де нам добре, а де ні, і як перейти від того, що не добре, до того, що добре, відчувати взаємозв'язок між тілом та мозком. Але добре, що вчителі розуміють, що потрібно практикуватися, щоби практика стала навичкою.

Вчителі не практикують вправи на собі, вони не відчувають ефекту від програми. Вчителі часто бояться, мають перешкоди, страх, заборони виконувати вправи із програми. Вони намагаються розповісти дітям, як це робити, але самі це не практикують. Це перешкода, бо у людей склалося хибне враження, що програма не працює. Дітям це не завдасть шкоди, а й принесе максимальну користь. Будь-яке тренування починається з простих вправ, і це працює.

Ще однією поширеною проблемою для впровадження нового є рівень участі та підтримки адміністрації школи.

Коли директор особисто зацікавлений чи залучений до процесу, це продуктивніше і немає проблем. Коли команда не відчуває прямих чи непрямих сигналів залучення та підтримки з боку керівництва, програма стає менш продуктивною.

Те, що школа бере участь у цьому проекті, важливо. В наш час діти і навіть дорослі почали виявляти небажану агресію, жорстокість один до одного. Тож якщо можливо змінити ситуацію на краще за допомогою уроків СЕЕН, це буде дуже корисно.

Педагогічний колектив украй позитивно бере участь школи в експерименті. Вчителі вважають СЕЕН важливою частиною сучасної освіти

дитини. Викладачі, які ведуть заняття СЕЕН, підходять до справи дуже відповідально, вони вже мають досвід, яким вони діляться зі своїми колегами.

Спілкування з батьками та залучення, важливий елемент програми. Із батьками все гаразд, оскільки координатори орієнтовані, мали інструменти, знали як подати програму, як показати її елементи у дії, батьки отримали спеціальні роз'яснювальні листи про програму. Зрозуміло, що батьки критично ставитимуться до будь-якої програми, якої вони раніше не відвідували, це є нормально.

Наступного року на основі досвіду пілотних шкіл планується розробка посібника з роботи з батьками: як залучити батьків, як інформувати, як організувати спільні вечірки.

Програма світська і не містить явної чи прихованої пропаганди буддизму чи будь-якої іншої релігії. Воно може реалізовуватись у різних історичних та соціальних контекстах. Окрім того, програму розробили вчені відомого американського дослідницького університету Emory University, що виступає гарантом наукового підґрунтя.

Програма СЕЕН є новою для України. Українців раніше ніхто не вчив ретельно працювати з усвідомленням свого тіла та емоцій. І це пов'язано з багатьма проблемами.

Мова йде про сміливість та зміну погляду на роль вчителя. Вчитель, це насамперед провідник, а чи не першоджерело. Вчитель має бути поруч, а іноді й десь у тіні, а головною дійовою особою на сцені має бути дитина, її переживання та процес відкриття. Викладачам слід бути сміливішими, бо мають докладні уроки. На уроках діти навчаються у дуже зрозумілих формах.

Програма СЕЕН заснована на філософії та методології, які створювалися, тестувалися та вдосконалювалися міжнародною командою вчених з Університету Еморі, Атланта, США протягом двадцяти років. Вони були ознайомлені з роботою Деніела Гоулмана з емоційного інтелекту та найкращими у світі освітніми програмами соціально-емоційного навчання, а

також натхнені закликами Далай-лами до миру, порозуміння, співчуття та усвідомлення того, що спільним будинком усіх людей є планета Земля.

Пілотування програми СЕЕН в Україні відбувається на базі двадцяти шкіл у рамках загальнонаціонального шкільного експерименту за участю Інституту модернізації освіти, Інституту проблем освіти Національної педагогічної академії.

Програма СЕЕН в Україні та редагування всіх матеріалів українською мовою підтримується Службою суспільного світу – *GIZ Ukraine*.

Аналіз впровадження управління освітнім процесом на засадах СЕЕН в Харківському ліцеї № 15

В цьому підрозділі описується досвід впровадження методів і технологій соціально-емоційного та етичного навчання в освітній процес комунального закладу "Харківський ліцей № 15". Програма СЕЕН була інтегрована в навчальний план з метою підвищення успішності учнів, розвитку їх соціальних та емоційних компетенцій, а також покращення методів виховання та професійних навичок учителів. Ця програма була інтегрована в навчальний план з метою підвищення успішності учнів, розвитку їх соціальних та емоційних компетенцій, а також покращення методів виховання та професійних навичок учителів.

Апробація методів СЕЕН

Процес апробації методів СЕЕН у Харківському ліцеї № 15 включав в себе наступні дії:

1. Викладання конкретних уроків з використанням СЕЕН: Учителі ліцею активно впроваджували методи СЕЕН в своїх уроках. Це включало в себе використання спеціально розроблених навчальних матеріалів та методик, спрямованих на розвиток соціально-емоційних навичок учнів.

2. Впровадження спеціально розроблених вправ та діяльності на уроках: Учителі використовували різноманітні вправи та практичні завдання, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту та соціальних навичок учнів. Це включало в себе рольові ігри, групові обговорення та рефлексії.

3. Залучення учнів до проектів, які розвивають емоційний інтелект і соціальні навички: Учні брали участь у проектах, що сприяли розвитку їх соціально-емоційних компетенцій. Це включало в себе проведення благодійних заходів, соціальних досліджень та ініціатив, спрямованих на покращення шкільного середовища.

Детальний опис та аналіз заходів, що були проведені:

Викладання конкретних уроків з використанням СЕЕН.

Впровадження спеціально розроблених вправ та діяльності на уроках.

Залучення учнів до проектів, які розвивають емоційний інтелект і соціальні навички.

Результати впровадження

Аналіз змін, які були зафіксовані після впровадження СЕЕН:

Покращення академічної успішності учнів.

Зміни в поведінці та відносинах між учнями.

Відгуки учителів щодо нових методів викладання.

Оцінка впливу програми на шкільне середовище.

Висновки

Синтез отриманих результатів та їх значення для подальшого розвитку і вдосконалення освітнього процесу в ліцеї. Впровадження методів та технологій соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН) в Харківському ліцеї № 15 виявилось дієвим кроком у покращенні якості освіти та розвитку особистісних якостей учнів. Ця програма сприяє підвищенню академічної успішності, розвитку соціальних навичок та створює сприятливе шкільне середовище. Для подальшого розвитку і вдосконалення освітнього процесу, рекомендується продовжувати впроваджувати методи СЕЕН, проводити навчання вчителів та залучати учнів до активної участі в соціальних проектах.

Докладніше: Додаток 6 [Звіт щодо впровадження управління освітнім процесом на засадах Соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН) в Харківському ліцеї № 15]

3.2. Соціально-психологічні особливості впровадження управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання у закладах загальної середньої освіти

Раніше вважалося, що соціально-емоційні навички мають з'являтися у дітей у школі майже автоматично, просто у процесі навчання. І лише останні двадцять років світ почав розуміти, що його теж треба розвивати. Людина не стає автоматично чуйною, обізнаною чи доброю, вона має цьому навчитися. І це зона зростання української освіти.

Соціально-емоційне навчання, інструмент розвитку м'яких навичок. Наприклад, вміння спілкуватися, співпереживати собі та іншим, керувати власними емоціями та розуміти емоції інших, працювати в команді, мислити творчо та критично.

За даними всеукраїнського дослідження з репрезентативною вибіркою 3657 вчителів та директорів шкіл, понад 90% вважають за доцільне впровадження СЕЕН у школі.

Навички цієї програми називаються м'якими, йдеться про вміння спілкуватися, вирішувати конфлікти, зберігати стійкість у кризовій ситуації. СЕН, це тренінг, який допомагає опанувати навички, яким не завжди приділяли увагу традиційним українським школам.

Успіх людей часто залежить від м'яких навичок більше ніж від жорстких. Наприклад, якщо людина влаштує скандал на важливій робочій зустрічі, то її професіоналізм вже не буде таким важливим.

Погана модель освіти, репродуктивна. У такому навчанні діти навчаються відтворювати знання, які вже є у відомих джерелах. Наразі знання стрімко множаться, змінюються, оновлюються, діти стикаються з безліччю нових завдань, їм необхідно реагувати на вирішення складних завдань за короткий період часу, швидко адаптуватися. Тому важливим стає як обсяг знань. Освіта має бути спрямована на подальшу успішну реалізацію особи. А це вимагає не лише знань, а й соціальних та емоційних навичок.

СЕН, це нова українська школа. Ці навички є його основою. Карту компетенцій можна умовно розділити навпіл, причому одну частину становлять хард-скіли, а іншу софт-скіли, або, як їх ще називають, навички двадцять першого століття чи соціально-емоційні навички.

Успіх реформи освіти залежить, зокрема, від якості та глибини впровадження соціально-емоційного навчання в освітніх закладах. А способи реалізації СЕЕН, були значно розширені, коли соціальна та емоційно-етична компетентність були інтегровані в оновлені професійні стандарти педагога, а соціально-емоційний компонент, до Державного стандарту загальної середньої загальної освіти. І це допомагає активізувати реалізацію цих навичок, затверджених на законодавчому рівні [30, с.47].

У початковій школі було легко інтегрувати ці навички. Це інтегровані предмети, що відповідають методикам, які допомагають розвивати м'які навички. Однак при переході до предметного навчання в п'ятому класі існує велика небезпека того, що вчителі будуть поглинені передачею якомога більшої кількості знань з того чи іншого предмета, а м'які навички будуть втрачені з поля зору.

Українське законодавство охоплює складні соціально-емоційні навички. Проте проблема полягає в тому, що при створенні типової освітньої програми, типового навчального плану або освітньої програми в освітній установі на основі Держстандарту гнучким навичкам приділятиметься достатня увага.

Питання СЕЕН дуже яскраво представлене у новому професійному стандарті вчителя. Це наскрізні та професійні компетенції педагогів, які включають, наприклад, соціальні, лідерські та емоційно-етичні компетенції.

Професійний стандарт вчителя в Україні включає компетентності, серед яких емоційно-етична компетентність є однією з важливих. Цитата з сайту Центру професійного розвитку педагогічних працівників: "Документ визначає загальні (громадянська, соціальна, культурна, лідерська та підприємницька) і професійні компетентності вчителя. Професійні

компетентності такі: мовно-комунікативна; предметно-методична; інформаційно-цифрова; психологічна; емоційно-етична; тощо. Приклад, де згадане знаходить своє практичне стілення: *«Центр професійного розвитку педагогічних працівників» – Кілійської міської ради.*

Але питання у тому, як буде реалізовано стандарт. Відповідно до Закону *«Про вищу освіту»*, стандарти вищої освіти мають базуватись на професійних стандартах. Однак в освітніх програмах майбутніх вчителів емоційно-етична компетентність або не представлена зовсім, або представлена слабо. Те саме стосується і підготовки вчителів-початківців. У контексті Закону України *«Про вищу освіту»*, стандарти вищої освіти повинні базуватися на професійних стандартах, що є фундаментальним принципом освітньої реформи. На жаль, в освітніх програмах для майбутніх вчителів часто відсутня або недостатньо представлена емоційно-етична компетентність, що є ключовою для ефективного педагогічного процесу. Важливість такої компетентності підкреслюється і в професійних стандартах керівників закладів загальної середньої освіти, де емоційно-етична компетентність визнана однією з основних для успішного управління освітнім процесом.

У Законі України *«Про вищу освіту»* передбачено, що стандарти вищої освіти повинні враховувати вимоги професійних стандартів. Проте в навчальних програмах для майбутніх педагогів емоційно-етична компетентність майже не висвітлюється або висвітлюється недостатньо. Це також стосується і післядипломної освіти вчителів (Кузьменко, 2017, с. 240). Емоційно-етична компетентність вчителя: сутність, структура, показники / Л. В. Кузьменко // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. – 2017. – Вип. 25. – С. 239–244.

Цитата з цього джерела:

“Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» стандарти вищої освіти мають базуватися на професійних стандартах. Однак в освітніх програмах майбутніх вчителів емоційно-етична компетентність або не

представлена зовсім, або представлена слабо. Те саме стосується і підготовки вчителів післядипломної освіти” (Кузьменко, 2017, с. 240).

В Україні СЕН представлені окремими програмами та курсами. Таких курсів близько десяти. Наприклад, експеримент соціально-емоційного та етичного навчання, що проходить у двадцяти шести школах України, самостійні курси протягом навчального дня, підходи, що реалізуються через освітні програми на основі вальдорфської педагогіки, спрямовані на формування м'яких навичок, платні програми типу «Лідер у мені».

Це означає, що є різні варіанти, але вони не доступні всій дитячій спільноті. І найважливіша проблема у тому, що м'які навички нелегко створити у межах окремого курсу. Насправді, викладання всіх предметів має бути пронизане формуванням наскрізних навичок, саме тому вони так називаються. Але це означає, що кожен педагог має пройти курс СЕН під час подальшого навчання чи навчання в університеті, щоб мати можливість займатися своїми проблемами та викладати йому дітей.

З іншого боку, коли вчителів і директорів шкіл запитали, якою мірою вони мають м'які навички, з'ясувалося, що тільки 33% вчителів і 35% керівників шкіл мали здатність використовувати методи самоконтролю у важких ситуаціях. А вміння керувати стресом та стійкість 35% вчителів та 39% директорів. Це низький відсоток для таких важливих для педагогічної роботи навичок.

СЕН, це система, і викладачі, дослідники, практики та вчителі мають старанно працювати над цією парадигмою, разом знайти модель, яку можна буде тиражувати в Україні. Це не той випадок, коли можна сліпо запозичувати якусь стару модель та адаптувати її з погляду термінології та цінностей. Приблизно так само колись ми починали інклюзивну освіту. Аналітичний огляд може стати хорошим майданчиком для початку руху.

Педагоги критично оцінюють, як їм вдається розвивати в дітей віком соціальні та емоційні навички. Не було жодної навички, про яку хоча б половина вчителів сказала б: «Так, я в цьому чудово розуміюся». Це свідчить,

у якому напрямку нам слід працювати. Бо їх цього не вчили: ні у коледжі, ні на програмах підвищення кваліфікації.

Можна виявити колосальну різницю у сприйнятті СЕН між колегами з 26 шкіл, які брали участь в експерименті СЕН, та вчителями інших шкіл. В результаті експерименту школи краще розуміють, що таке СЕЕН, позитивніше ставляться до нього, активніше готові його впроваджувати та розуміють ризики впровадження. Загалом таким чином лише 26% вчителів вважають, що батьки сприймуть СЕЕН позитивно.

На питання, як краще реалізувати СЕЕН у школі, другим за популярністю варіант, найбільш прийнятний для школи, інтеграція з усіх доступних предметів.

Якщо все систематизувати, то картина наступна: потреба в СЕЕН є, педагоги сприймають її позитивно, більшість із них усвідомлюють, що це таке, кажуть, що ці навички у дітей досить розвинені, хоч і визнають, що вчителі не дуже успішно домагаються цього. Але вони готові вчитися та системно впроваджуватись у школах, якщо їм надати допомогу.

Модельні програми, онлайн-сайт з усіма матеріалами українською мовою та консультант із роботи з батьками вже існують. Все буде доступно українською мовою, абсолютно безкоштовно та в одному місці.

Необхідна цілеспрямована державна політика, щоб гарантувати, що компонент соціальних навичок не буде втрачено під час переходу з неповної середньої школи.

Всі освітні програми повинні включати ці м'які навички, СЕЕН необхідно враховувати під час створення навчальних матеріалів з предметів. Крім того, важливо, що на ринку професійного розвитку є пропозиція щодо формування м'яких навичок. А вузам запровадити курси підготовки вчителів для СЕЕН.

Можна піти тим же шляхом, яким починався СЕЕН. Наприклад, створити курс дистанційного навчання, а потім запросити вчителів для практичного навчання, швидше за місцеве, у невеликих групах. Таким чином,

вчителі зможуть зрозуміти методи та технології, які можна використовувати для навчання дітей і водночас покращити якість їхнього життя.

Немає жодних обмежень на те, як вшити СЕЕН у ту чи іншу освітню програму підготовки вчителів початкових чи молодших класів. Має бути тільки можливість це зробити. Університети мають підхопити цю тенденцію. Тому що це шанс забезпечити унікальність своїх програм, бути інноваційними.

З СЕЕН можна зробити те саме, що й з інклюзивною освітою. Адже є напрямок *«Базова освіта. Інклюзивна освіта»*, які наскрізь просякнуті інклюзивністю. Так, ви можете запропонувати курс *«Базова освіта. Соціальне та емоційне навчання»*.

Аналітичний огляд допоможе школам. Наприклад, якщо у школі взагалі не знають про СЕЕН, аналітичний огляд допоможе зрозуміти, з чого складається цей напрямок, чому він важливий, як до нього можна підійти, до кого можна звернутися для реалізації цієї ініціативи.

Якщо школа має певні успіхи СЕЕН, можна знайти відповіді питання, що поліпшити і які подальші кроки зробити, з якими партнерами обмінюватися досвідом.

Вводити СЕЕН необхідно як окремий предмет, а межах всієї школи.

Не може бути, щоб у закладі був окремий предмет СЕЕН і хтось із персоналу у школі гарчав на дітей чи умовно махав шваброю. Це суперечить одне одному. І реалізувати наскрізне навіть на рівні всіх дисциплін, але в рівні школи, це дуже велике завдання. Але завдяки аналітичному контролю ми знаємо, куди йти.

Мрія важливо, тому що вона спрямований не на те, щоб зупинитися на кількох уроках, під час яких вчителі будуть говорити про співчуття та доброту, а на те, щоб стати міцними, втіленими навичками, які набувають та розвивають як виховання, так і навчання. СЕЕН потрібен не лише учням, а й викладачам. Бо як ми можемо навчити того, чого самі не маємо, й взагалі, СЕЕН виходить за межі самого навчального закладу, програма проникає в

особисте життя сімей, допомагає налагодити стосунки та побут, стати успішнішим та щасливішим, а тому стає повсякденною практикою батьків та дітей. Програма СЕЕН реалізується і надалі буде реалізована у пілотному режимі у деяких навчальних закладах нашої країни. *EdCamp Ukraine* також продовжує загальнонаціональний освітній експеримент, у рамках якого незабаром розпочнеться безкоштовне навчання вчителів, у якому зможе взяти участь кожен охочий.

3.3. Рекомендації для педагогічних працівників та органів управління освітою щодо управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання. Виклики та можливі рішення при впровадженні нового підходу в управлінні

Розвиватись і творити можна лише тоді, коли в школі панує атмосфера розуміння, підтримки та відкритості. Вся система СЕЕН заснована на розумінні того, як виявити ці якості у повсякденній поведінці так, щоб кожен міг їх відчувати. Програма СЕЕН орієнтована на виховання загальноновизнаних цінностей, важливих всього шкільного співтовариства.

Соціально-емоційне навчання є важливим методом саморефлексивності, який допомагає покращити навички взаємодії з іншими людьми, розвинути емоційний інтелект та підвищити рівень самосвідомості. Ось кілька корисних порад щодо соціально-емоційного навчання:

1. Розвивайте свідомість про свої емоції. Вивчайте свої емоції, навчіться розпізнавати їх та вмійте ефективно реагувати на них.
2. Вмійте виражати свої почуття. Подумайте, які слова і вирази найбільш точно описують ваші почуття, та навчіться висловлювати їх.
3. Вивчайте навички спілкування. Розвивайте свої навички слухання та ефективної комунікації з іншими людьми.
4. Вмійте вирішувати конфлікти. Навчіться вирішувати конфлікти, зокрема, шляхом пошуку компромісу та спільного рішення проблеми.

5. Розвивайте емпатію. Навчіться сприймати своїх співрозмовників, уявляючи себе на їх місці та вивчайте способи прояву емпатії.

6. Відповідайте на виклики емоційного стресу. Навчіться впоратися зі стресом та емоційними випробуваннями, шляхом використання технік релаксації, медитації та ін.

Розвивайте свій розвиток. Підтримуйте свій розвиток і самовдосконалення, зокрема, шляхом вивчення нових навичок, читання книг та розвитку інтелектуальних інтересів. Альтернативний табличний варіант подання цієї інформації подано в табл. 3.1.

Табл. 3.1.

**Пам'ятка «Поради щодо Соціально-емоційного навчання:
Розвиток навичок взаємодії та емоційного інтелекту»**

№	Порада	Дія
1	Розвивайте свідомість про свої емоції	Вивчення та реакція на емоції
2	Вмійте виражати свої почуття	Визначення та висловлення почуттів
3	Вивчайте навички спілкування	Розвиток слухання та комунікації
4	Вмійте вирішувати конфлікти	Пошук компромісу та спільних рішень
5	Розвивайте емпатію	Навчитися сприймати своїх співрозмовників, уявляючи себе на їх місці та вивчайте способи прояву емпатії
6	Виклики емоційного стресу	Навчитися впоратися зі стресом та емоційними випробуваннями, шляхом використання технік релаксації, медитації та інше
7	Поширюйте свій розвиток	Підтримуйте свій розвиток і самовдосконалення, зокрема, шляхом вивчення нових навичок, читання книг та розвитку інтелектуальних інтересів

Усі навички, що розвиваються за допомогою соціально-емоційного та етичного виховання, спрямовані прямо чи опосередковано на те, щоб

допомогти дитині розвиватися, виявляти свої найкращі якості, досягати результатів у всіх сферах діяльності.

Соціально-емоційне та етичне навчання засноване на принципі емпатії.

Емпатія, це ставлення до себе, іншим і людству в цілому через призму добра, співпереживання та уваги до позитивних емоцій та страждань. Це міст між почуттям співпереживання з одного боку та добрими, щедрими вчинками та іншими проявами альтруїзму з іншого.

Буллінг не може переважати там, де в соціально-емоційній та етичній підготовці беруть участь усі учасники освітнього процесу. У цьому тренінгу викладаються принципи взаємодії, співпраці, підтримки, прийняття та відкритості у команді. Тому кожен може знайти підтримку та розуміння, отримати корисну пораду, дізнатися про механізми дій у складних ситуаціях.

Уроки програми СЕЕН містять систему завдань і вправ, орієнтованих формування умінь і навиків, вкрай необхідних сучасним дітям, але мало які у освітньої системі, орієнтованої суму знань.

Концентрація уваги:

Помічати та описувати відчуття в тілі та розуміти, як вони пов'язані зі стресом та комфортом.

Використовувати стратегії для концентрації та підтримки уваги.

Прислуховуватись до своїх емоцій, визначте їх тип та інтенсивність за ступенем прояву.

Розділити емоції на категорії на основі власного досвіду та існуючих моделей емоцій, створити ментальні карти.

Емпатія та етична чутливість:

Приймайте себе та свої емоції через розуміння контексту і не засуджувати.

Розуміти почуття та емоції інших людей у контексті.

Цінувати чесноту та співпереживання, свідомо культивувати їх як моральні настанови.

Побудувати екологічні відносини.

Стійкі та травматичні практики:

Краще розуміти себе та інших.

Дотримуватися емоційної гігієни.

Виявляти когнітивну гнучкість та критичне мислення.

Трансформувати конфлікти.

Визначати свої ресурси і використовувати їх у потрібний момент.

Усвідомлення взаємозалежності та системне мислення:

Зрозуміти взаємозалежні системи та їх вплив на благополуччя.

Усвідомити взаємопов'язаність нашого світу та прийняти методи системного мислення.

Зрозуміти співіснування людей у контексті систем.

Зрозуміти, як люди впливають на світ, і він впливає на них.

Вивчити свої можливості домогтися позитивних змін у місцевих та глобальних спільнотах.

Недискримінація і справедливість:

Цінуємо елементарну рівність всіх людей.

Розуміти, що базова рівність і злагода з людством стосується не лише найвужчого кола спілкування, а й усього світу.

Розуміти, як системи зміцнюють добробут на культурному та структурному рівні, наприклад: просуваючи позитивні цінності або закріплюючи нерівність та проблемні переконання.

"Соціально-емоційне навчання, яке є відносно новою освітньою ініціативою, демонструє обнадійливі результати в усьому світі. Зокрема, в Чикаго було проведено масштабне мета-дослідження, що охопило 213 досліджень з участю 270 000 середньошкільних учнів. Результати цього дослідження вражають: було виявлено, що впровадження соціально-емоційного навчання збільшило освітні досягнення учнів на 11%. Крім того, спостерігалось зростання любові до школи, покращення відвідуваності та співпраці в класі на 10%, а також зменшення агресивної поведінки, знущань та інших поведінкових проблем на 10%."

Рекомендації щодо використання програми СЕЕН:

Щоб спостереження були максимально об'єктивними, педагог в описовому листі фіксує розвиток кожної дитини за певний період.

Для батьків вчитель може пізніше підготувати зведений лист про успішність їхньої дитини за будь-який період на розсуд вчителя, наприклад, один раз на квартал або один раз на шість місяців.

Важливо, щоб педагог спочатку розповідав батькам або особам, які їх замінюють, про досягнення дитини, наприклад, що у дитини виходить найкраще, що стало уважнішим, у якому напрямі відмічені позитивні зміни.

Акцентуючи увагу на конкретних досягненнях дитини, можна констатувати, що педагог у взаємодії з батьками чи особами, які їх замінюють, може допомогти їй зростати у тому напрямку, в якому вони розвиваються повільніше. У цьому випадку ви можете поділитися загальними порадами щодо позитивного заохочення та підкріплення та розділити зони відповідальності, тобто, що батько робитиме вдома, а що вчитель робитиме у класі.

Батьки та їхні заступники, такі ж учасники та учасники освітнього процесу, як учні та викладачі, тому дуже важливо не лише розповісти їм, чому школа працює за програмою СЕЕН, а й залучити їх до активної співпраці. Чудово, коли діти, які навчаються розуміти важливість емоційної та соціальної сфери у стінах освітнього закладу, приходять додому та мають не лише мовчазну підтримку, а й можливість продовжити роботу над удосконаленням своїх навичок. Поділіться з батьками список корисних занять, пов'язаних з СЕЕН.

Команда *EdCamp Ukraine* це зрозуміла, та створила посібник вправ «*Я БАЧИЛА*» для батьків. Посібник містить короткий, зрозумілий, структурований та ілюстрований опис основних понять СЕЕН, та тестових завдань, за допомогою яких читачі можуть перевірити, наскільки добре вони засвоїли матеріал. Але, звичайно, таке суто теоретичне дослідження було б марним. Тому у посібнику також міститься опис процедур, які допоможуть

читачам встановити більш довірчі відносини з дітьми, краще зрозуміти їх та своїх близьких.

Опис кожної вправи, крім пояснення її мети та списку необхідних виконання матеріалів, доповнено набором інструментів для рефлексії, питання по ходу і результатів вправи з полями відповідей, шкалою оцінок.

Таким чином, посібник є ще щоденником батьківських спостережень. Все це завершується коментарями директора Інституту травматології США, Елейн Міллер-Керес, автора пропонованих практик. Вона ділиться спогадами про те, як і чому сама приєдналася до руху СЕЕН, як розвивалася, змінювалася та доповнювалася програма, які цікаві та багатообіцяючі плоди були отримані від взаємодії з різними спільнотами та поширення ідей СЕЕН, і насамперед вона консультує як, коли, в якому порядку краще робити вправи залежно від умов, як говорити з дітьми про СЕЕН.

Ця книга створена, щоб сприяти зміцненню сімейних відносин, щоб дитина росла в сім'ї емоційно врівноваженою, здатна адаптуватися до будь-яких змін і готова взаємодіяти з суспільством. Посібник можна використовувати для роботи на батьківських зборах.

Теоретична частина допоможе вчителю розповісти про основні аспекти СЕЕН у доступній для батьків формі, а розробка майстер-класу з ще одним домашнім завданням, випробувати вправи разом із дитиною та її родичами, допоможе простежити реальний ефект.

Істотною перевагою СЕЕН є те, що його творці достеменно знають, з чого почати на цьому непростому шляху. Як завжди, треба починати з активності, збору досвіду. Що стосується СЕЕН, то це практичні вправи, які допоможуть вам усвідомити власний фізичний та психічний стан та за необхідності регулювати його.

Щоб пережити щось неприємне, наприклад, медичну процедуру, багато людей звертають свої думки до найприємніших спогадів і, нервуючи, тягнуть мочки вух або проводять рукою по волоссю. Напевно, кожен знає бодай деякі з них. І це все конкретні практичні дії, які допомагають бути

розважливішими, спокійнішими, стабільнішими. А що, якби такі прийоми використовувалися регулярно й усвідомлено, ось саме тут починається соціальне, емоційне та етичне навчання.

Хороша порада батькам, спробувати одну або кілька практик, які проводяться на заняттях СЕЕН. Наприклад, порадьте їм не звертати уваги на те, що вони відчували з приводу вправи після прочитання інструкції з його виконання, що вони відчували під час і після виконання вправи, що перше спало на думку, коли вони почали читати інструкцію до вправи. Цей досвід допоможе їм у спілкуванні з дітьми.

Зачитування, здатність помічати те, що відбувається всередині тіла. Аналіз настрою допоможе вам зрозуміти стан вашого тіла та нервової системи: ви схвильовані, пригнічені чи все гаразд. Зачитування, означає розуміння сигналів тіла. Навчитися читати свої сигнали дуже важливо, оскільки потрібно вміти розрізняти приємні та нейтральні відчуття у тілі.

Приклад вправи:

Вправа «Зачитування їжі»:

Візьміть цукерку чи фрукт, зверніть увагу на поверхню, яка вона: гладка, шорстка, подряпана або м'яка?

Зверніть увагу на відчуття, які виникають на рівні тіла, коли ви тримаєте в руках цукерку чи фрукт. Що ви відчуваєте всередині або яким ви себе уявляєте, коли дивитесь на цукерку чи фрукт?

Понюхайте свій шматочок, як він пахне: кисло, солодко, запашно? опишіть свій запах один одному.

Тепер відкусіть цукерку чи шматочок фрукта. Які вони на смак: соковиті, смачні, солодкі, кислі? Що відбувається всередині тебе? опишіть ці почуття.

Те, що ви тільки-но зробили, називається зачитуванням.

Зачитування означає відчуття та розуміння того, що ви відчуваєте своїми органами почуттів. Зачитування може бути веселим, із фруктами чи

чимось ще, чи серйознішим, зверніть увагу на те, що відбувається у вашому організмі, коли ви відчуваєтеся щасливим, радісним, сумним чи злим.

Ще один приклад вправи «Заземлення».

Заземлення означає створення свідомого фізичного зв'язку з підлогою, або будь-якою іншою поверхнею, наприклад, стіною або стільцем. Заземлення допомагає бути присутнім і відчувати себе в безпеці тілом, розумом і духом.

Ви можете заземлитись руками, ногами чи всім тілом об стіну чи підлогу. Коли ви сидите, стоїте або тулитеся до стіни, ви можете використовувати навичку читання, щоб звертати увагу на приємні чи нейтральні відчуття в тілі в цей момент.

Заземлення - це перебування зараз і відсутність роздумів про те, що сталося у минулому чи майбутньому.

Вправа «Заземлення на стілець або стіну»:

Ця вправа допоможе вам підготуватися до сну, виберіть зручну позу, не поспішайте.

Зосередьтеся на тому, як ваше тіло спирається на ліжко, стілець, підлогу, стіну.

Зосередьтеся на приємних чи нейтральних почуттях.

Зверніть увагу на те, яка частина тіла найкраще відчуває опір. Зверніть увагу на своє дихання, серцебиття, м'язи.

Якщо ваша увага зупинилася на неприємному відчутті, перемістіть його на ту частину тіла, яка відчувається нейтрально чи краще. Зверніть увагу, як відчувається ця зміна.

Якщо ваші ступні стосуються підлоги, зосередьтеся на цьому контакті.

Зосередьтеся на кілька хвилин на відчуттях у вашому тілі, пов'язаних із наявністю опори.

Перед тим, як завершити вправу, повільно зверніть увагу на будь-які приємні або нейтральні відчуття в тілі.

Коли ви будете готові, зверніть увагу туди, де ви знаходитесь.

Ранкова зарядка допомагає підтримувати тіло у добрій формі, адже результат безпосередньо залежить від регулярності занять. Подібно до вправ, вправи в рамках СЕЕН зміцнюють емоційну сферу людини, заспокоюють нервову систему, допомагають знайти баланс, зняти напругу та допомогти сконцентруватися на досягненні цілей, розвивають навички стійкості, емоційної гігієни та виховують навички співпереживання до себе та інших.

Але результат знов-таки залежить від систематичного та ретельного виконання вправ. Щоденна практика також допомагає батькам або тим, хто їх замінює, створити гармонійні стосунки з дітьми за умови спільного виконання вправ, адже тим, хто розмовляє однією мовою, легко розумітися.

Рефлексивні практики та плакати. Їх можна роздрукувати та повісити вдома або показати на екрані.

У першому плакаті показано суть, у чому суть вправи, інших, його етапи.

Вправи не можна пропонувати дітям до того часу, поки дорослі спробують і освоїть їх самі.

Після проведення цих практик доречно познайомити батьків із рефлексивними питаннями, які слід проаналізувати та відповісти на них. Ці питання допоможуть вам ближче поглянути на фізичні вправи і усвідомити, наскільки вони впливають на ваше самопочуття.

Рефлексивні питання:

- Які практики ви використали цього тижня?
- Чому ви обрали саме ці практики?
- Яким є ваш досвід використання цих практик?
- Що ви спостерігали у тілі, у думках, в емоціях?
- Вас щось турбувало?
- Чи був внутрішній опір? Чи вплив зовнішніх факторів? Якщо так, то як ви з цим упоралися?
- Як вам допомагають ці практики?

Аудіопрактики, це однохвилинні касети з порадами, які допоможуть вам відточити м'які навички. Їх можна використовувати вдома або у будь-якій іншій обстановці.

Ці матеріали:

- заспокоюють нервову систему;
- сприяють рівновазі душі та тіла;
- виховують самоспівчуття;
- виховують співчуття до інших.

Соціально-емоційне та етичне навчання надає вчителям комплексну основу для розвитку соціальних, емоційних та етичних компетенцій, відповідну їхньому віку навчальну програму середньої та дошкільної школи, а також підтримку в педагогічній освіті, сертифікації координаторів та постійному професійному розвитку.

СЕЕН спирається на найкращий досвід програм соціально-емоційного навчання, та доповнює його інноваціями в освіті та наукових дослідженнях. В основному йдеться про тренування уваги, виховання емпатії до себе та інших, розвиток навичок стійкості, системного мислення та етичного виховання.

Війна, викликана російською агресією, зробила ще актуальнішою важливість формування та розвитку соціально-емоційних та етичних навичок молодого покоління.

Підходи та технології СЕН, особливо програма СЕЕН, мають стати не винятковою можливістю у деяких школах, а повноцінною частиною обов'язкової освітньої програми.

Це вимагає комплексного підходу, який має бути включений до Стратегії розвитку освіти в Україні у післявоєнний період та включає роботу за такими перспективними напрямками:

Інтеграція результатів СЕЕН до державних освітніх стандартів, які будуть переглянуті або створені, зокрема, дошкільна освіта, середня професійна освіта, професійна, професійно-технічна як обов'язкова частина освітнього процесу.

Проведення досліджень впливу СЕЕН на розвиток дітей, результати їх навчання, на культуру спілкування, педагогічну та батьківську спільноту, середовище освітньої установи в цілому.

Збагачення процесів підготовки вчителів у вузах, а також професійний розвиток вчителів освітніми елементами, питаннями, темами, матеріалами, процедурами СЕЕН, та облік цієї підготовки та розвитку при атестації та атестації викладачів.

Підтримка команди координаторів СЕЕН та розширення педагогічної спільноти, яка активно впроваджує та розвиває СЕЕН.

Підготовка цифрових навчально-дидактичних матеріалів з СЕЕН доступних всім педагогам для різних вікових категорій учнів.

Розробка стратегій реалізації СЕЕН, та допомога у їх реалізації на рівні освітньої установи, педагогічний склад з позитивних відносин, психологічна допомога та підтримка, створення безпечного середовища в установі, роз'яснення та надання зворотного зв'язку батькам.

Поширення у суспільстві, особливо серед батьків, ідей СЕЕН для успішного розвитку м'яких навичок особистості, підтримки його самореалізації, емпатичного спілкування в сім'ї.

Висновок до розділу 3

У третьому розділі дослідження було зосереджено увагу на аналізі результатів імплементації стратегій управління освітнім процесом, які базуються на принципах соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН), у контексті українських шкіл. *Основні завдання, які були поставлені в цьому розділі, містять:*

1. Аналіз результатів впровадження управління освітнім процесом на засадах СЕЕН в українських школах. У рамках цього завдання було проведено оцінку ефективності використання Програми СЕЕН, заснованої на інтеграції соціально-емоційних компетенцій та етичних норм в освітній процес. Аналіз показав, що впровадження цієї програми сприяє покращенню міжособистісних взаємин, розвитку емоційного інтелекту та формуванню відповідального ставлення до навчання серед учнів.

2. Розробка та пропозиція рекомендацій для педагогів та органів управління освітою щодо управління освітнім процесом на засадах СЕЕН. Рекомендації включають в себе методи інтеграції соціально-емоційного та етичного навчання в навчальний процес, стратегії для ефективного впровадження цих підходів, а також методики оцінки їх впливу на учнівську успішність та поведінку.

У третьому розділі дослідження акцентується на аналізі практичного впровадження стратегій управління освітнім процесом, що ґрунтуються на принципах соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН), в українських освітніх закладах. Дослідження охоплює два ключові напрямки:

1. Аналіз ефективності Програми СЕЕН: Здійснено оцінку результатів впровадження цієї програми в українських школах. Аналіз виявив значне покращення у міжособистісних взаєминах учнів, розвитку їх емоційного інтелекту, а також у формуванні відповідального ставлення до навчання. Наприклад, у школах, де була впроваджена Програма СЕЕН, спостерігається

зниження випадків шкільного булінгу та підвищення академічної успішності учнів.

2. Рекомендації для педагогів та органів управління освітою:
Розроблено ряд рекомендацій, спрямованих на інтеграцію соціально-емоційного та етичного навчання в освітній процес. Ці рекомендації включають методи ефективного застосування СЕЕН, стратегії впровадження та оцінки їх впливу на успішність та поведінку учнів. Наприклад, залучення учнів до проектів соціальної відповідальності, що розвивають емпатію та етичні навички, може стати ефективним інструментом у реалізації цілей СЕЕН.

Висновки з цього розділу демонструють, що впровадження СЕЕН у українські школи має значний позитивний вплив на освітній процес. Покращення соціальних навичок, зниження рівня конфліктів і збільшення академічної успішності свідчать про ефективність цього підходу. Особливо важливою є підтримка і залученість педагогічних працівників та органів управління освітою, оскільки вони відіграють ключову роль у реалізації і підтримці ініціатив СЕЕН.

Програма СЕЕН представляє собою новаторську методику в галузі освіти, яка заснована на двадцятирічній роботі міжнародної команди вчених з Університету Еморі, Атланта, США. Цей підхід виходить за рамки традиційного академічного навчання, наголошуючи на важливості розвитку соціальних, емоційних та етичних компетенцій. Програма натхненна роботами Деніела Гоулмана в області емоційного інтелекту та закликами Далай-лами до миру і співпраці.

Україна, прийнявши цю програму, стала частиною міжнародної ініціативи з підвищення якості освіти. Пілотування програми СЕЕН на території України реалізується на базі двадцяти шкіл у співпраці з Інститутом модернізації освіти та Інститутом проблем освіти Національної педагогічної академії. Це підтримується Службою суспільного світу – GIZ Ukraine, зокрема шляхом адаптації матеріалів програми до українського контексту.

Одним із ключових елементів СЕЕН є її інтеграція в оновлені професійні стандарти для педагогів та включення соціально-емоційного компоненту до Державного стандарту загальної середньої освіти. Це забезпечує законодавчу підтримку програми та сприяє її більш глибокому та системному впровадженню.

Програма СЕЕН вже продемонструвала позитивні результати на міжнародному рівні. Згідно з мета-дослідженням, проведеним групою вчених із Чикаго, участь у програмах соціально-емоційного навчання значно підвищує академічні досягнення учнів, сприяє кращій адаптації в шкільному середовищі та знижує рівень поведінкових проблем.

Основні напрямки програми СЕЕН включають:

1. Тренування уваги – це допомагає учням краще концентруватися та бути більш освіченими в навчальному процесі.
2. Розвиток емпатії – спрямований на формування умінь розуміти та співчувати іншим, що важливо для побудови позитивних міжособистісних відносин.
3. Виховання стійкості – це навчає учнів ефективно долати життєві виклики та стресові ситуації.
4. Розвиток системного мислення – сприяє формуванню умінь аналізувати ширший контекст та бачити зв'язки між різними явищами.
5. Етичне виховання – закладає фундамент для формування моральних цінностей та етичної поведінки.

Таким чином, СЕЕН є комплексним підходом до освіти, який враховує не лише академічні аспекти, але й соціальні, емоційні та етичні компетенції учнів. Це становить важливий крок у модернізації української освіти та її приведення у відповідність до найкращих світових практик.

В результаті впровадження Програми СЕЕН у школах України було зафіксовано позитивні зміни, зокрема покращення соціальних навичок учнів, зниження рівня шкільного булінгу, та зростання академічної успішності. Важливо підкреслити, що успіх впровадження СЕЕН у значній мірі залежить

від готовності та залученості педагогічних працівників, а також від підтримки цих ініціатив на рівні органів управління освітою.

Таким чином, дослідження підтверджує важливість інтеграції соціально-емоційного та етичного навчання у систему управління освітнім процесом, що сприяє створенню більш ефективного та гармонійного освітнього середовища. У цьому контексті, інтеграція соціально-емоційного та етичного навчання у систему управління освітнім процесом відкриває нові можливості для створення більш гармонійного та ефективного освітнього середовища, яке сприяє цілісному розвитку особистості учнів.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі здійснено комплексне дослідження управління освітнім процесом у закладах загальної середньої освіти на засадах соціально-емоційного та етичного навчання. У даній дипломній роботі розглядається актуальне питання управління освітнім процесом у закладах загальної середньої освіти, з акцентом на важливості соціально-емоційного та етичного навчання. Дослідження охоплює всебічний аналіз теоретичних основ, методів, технологій та практичного застосування зазначених підходів в контексті сучасної української освіти. *Робота охоплює широкий спектр питань, починаючи від теоретичних основ і завершуючи практичним застосуванням відповідних методик у сучасних українських школах.*

1. У першому розділі висвітлено сутність соціально-емоційного та етичного навчання, їх історичний контекст і роль у сучасній освіті. Виявлено, що інтеграція цих підходів сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості, здатної до ефективної соціальної взаємодії та етичного рішення проблем. У першому розділі обґрунтовано необхідність та сутність соціально-емоційного та етичного навчання для учнів та учениць. Акцентовано на історичному розвитку цих підходів та їх впливі на формування цілісної особистості, яка здатна адекватно реагувати на соціальні виклики. Встановлено, що ефективне соціально-емоційне та етичне навчання підвищує емпатію, самосвідомість та взаєморозуміння серед учнівства, сприяючи формуванню здорового навчального середовища.

2. Другий розділ присвячений аналізу методів і технологій управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання. Виявлено, що ключовими є методи активного навчання, кейс-метод, проєктні та дискусійні технології, які сприяють розвитку критичного мислення, самостійності та відповідальності учнів. Другий розділ присвячений аналізу сучасних методів та технологій управління освітнім процесом, що базуються на соціально-емоційному та етичному навчанні. З'ясовано, що використання

активних та інтерактивних методів, таких як рольові ігри, групові дискусії, проектна діяльність, сприяє розвитку критичного мислення та соціальних навичок учнів та учениць. Наголошено на важливості адаптації методів до індивідуальних особливостей кожного учасника освітнього процесу. Пріоритетним є наявність чіткої стратегії впровадження та системи оцінки ефективності цих методів.

3. У третьому розділі здійснено аналіз практичного застосування управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання в українських школах. Третій розділ зосереджено на практичному застосуванні управління освітнім процесом на основі соціально-емоційного та етичного навчання в українських школах. Аналіз показав, що такі методи позитивно впливають на психологічний клімат у класах, підвищують взаємоповагу та співпрацю між учнями та ученицями, а також між ними та педагогами. Встановлено, що гендерночутливий підхід у соціально-емоційному навчанні сприяє рівноправності та врахуванню індивідуальних потреб кожного учня та учениці. Встановлено, що впровадження цих підходів позитивно впливає на загальну атмосферу в школах, сприяє підвищенню мотивації та активності учнів, а також покращенню відносин між учасниками освітнього процесу.

4. На основі проведеного аналізу сформульовано рекомендації для педагогічних працівників та органів управління освітою. На підставі проведеного аналізу сформульовані рекомендації для педагогів та керівників освітніх установ. Рекомендації включають активізацію участі учнівства у навчальному процесі, використання методів, які сприяють розвитку критичного мислення та комунікативних навичок, а також створення умов для ефективного соціально-емоційного та етичного розвитку учнівства, з особливою увагою до гендерночутливості. Основними напрямками є:

- активізація участі учнів у освітньому процесі;*
- впровадження методів критичного мислення;*

розвиток комунікативних навичок та створення умов для ефективного соціально-емоційного та етичного розвитку учнів.

Резюмування, підбиття підсумків:

Реалізація управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання у закладах загальної середньої освіти є ключовим фактором у формуванні всебічно розвиненої, соціально активної та етично свідомої молоді. Такий підхід сприяє створенню продуктивного навчального середовища, де кожен учень має можливість розвивати свої індивідуальні здібності та соціальні навички. Управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання відіграє ключову роль у формуванні всебічно розвинених, соціально активних та етично свідомих учнів та учениць. Такий підхід не лише сприяє підвищенню якості освіти, але й формує основу для розвитку відкритого, толерантного та інклюзивного суспільства. Управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання відіграє вирішальну роль у формуванні всебічно розвинених, соціально активних та етично свідомих учнів та учениць. Цей підхід до освіти перевершує традиційні методики, оскільки він не лише забезпечує підвищення якості навчання, але й формує міцний фундамент для розвитку відкритого, толерантного та інклюзивного суспільства.

Ефективне управління освітнім процесом на основі принципів соціально-емоційного та етичного навчання має вирішальне значення у формуванні гармонійно розвинених особистостей. Застосування цього підходу в українських школах не лише покращує якість освіти, але й сприяє розвитку важливих соціальних та емоційних навичок серед учнівства. Соціально-емоційне навчання допомагає учням та ученицям розвивати самосвідомість, емпатію, відповідальність та навички ефективного спілкування, які є незамінними в сучасному світі.

Соціально-емоційне та етичне навчання спрямоване на розвиток таких ключових компетенцій, як самосвідомість, саморегуляція, соціальна свідомість, навички міжособистісного спілкування та відповідальне прийняття

рішень. Ці компетенції відіграють важливу роль у формуванні гармонійної особистості та сприяють вихованню поваги до себе й інших.

Підхід, заснований на соціально-емоційному та етичному навчанні, підкреслює значення гендерночутливості та інклюзивності. Він допомагає учням та ученицям розвивати розуміння та повагу до різноманітності, усвідомлювати власні емоції та емоції інших, а також навчитися вирішувати конфлікти конструктивно.

Впровадження цього підходу в українські школи сприяло створенню безпечного та підтримуючого навчального середовища, де кожен учень та учениця має можливість для всебічного розвитку. Це також позитивно вплинуло на академічні результати, оскільки учні, які почуваються емоційно комфортно та підтримано, краще вчать.

Управління освітнім процесом на засадах соціально-емоційного та етичного навчання є фундаментальним для формування гармонійно розвиненої, соціально активної та етично свідомої молоді. Програма соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН), розроблена фахівцями Університету Еморі у США, є важливим інструментом у цьому процесі, забезпечуючи дітям та молоді комплексні навички для їхнього емоційного, соціального та етичного розвитку.

СЕЕН підкреслює важливість розвитку емпатії, не тільки як емоційної реакції, але й як набору конкретних навичок. Це включає здатність регулювати емоції, розуміння почуттів інших, ефективно вирішення конфліктів, соціалізацію та розуміння соціальних контекстів. Ці навички важливі не тільки для особистісного розвитку, але й для формування стійкості та етичного розуміння світу.

Програма розділена на сім частин, кожна з яких містить від трьох до семи уроків. Кожен урок розрахований на 20-40 хвилин, але вони можуть бути адаптовані та розширені в залежності від потреб і можливостей учнів. Це забезпечує гнучкість у викладанні та дозволяє глибше засвоїти матеріал.

У кожному уроці використовуються різні методики, включаючи розминки, презентації, обговорення, вправи на розуміння та рефлексивні вправи. Ці методики дозволяють вчителям ефективно інтегрувати соціально-емоційне та етичне навчання в різні аспекти навчального процесу, включаючи позакласну та позашкільну діяльність.

Три основні виміри СЕЕН – поінформованість, співчуття та участь – можуть бути оцінені на трьох рівнях: особистому, соціальному та системному. Це забезпечує комплексний підхід до розвитку особистості, допомагає учням зрозуміти себе та інших, а також вчитися взаємодіяти в ширшому соціальному та етичному контексті.

Програма СЕЕН в Україні є новою, але вже демонструє важливість впровадження таких підходів у освітній процес. Пілотування програми в 20 школах в рамках загальнонаціонального шкільного експерименту показало її ефективність та потенціал для зміни підходів до освіти в Україні.

СЕЕН, як частина оновлених професійних стандартів педагога та Державного стандарту загальної середньої освіти, стає важливою складовою сучасної освітньої системи. Це дозволяє не тільки забезпечити якісну освіту, але й формувати соціально та емоційно розвинених учнів, здатних ефективно взаємодіяти в сучасному світі.

Етичне навчання, в свою чергу, виховує у школярів глибоке розуміння моральних цінностей та стандартів. Воно допомагає учням та ученицям осмислювати свої дії та рішення, вчить бути відповідальними перед собою та суспільством. Такий підхід в управлінні освітнім процесом не лише формує культуру взаємоповаги та толерантності в навчальних закладах, але й сприяє створенню основ для розвитку відкритого, інклюзивного суспільства.

Урахування цих аспектів у управлінні освітнім процесом веде до створення навчального середовища, де кожен учень та учениця відчуває себе цінним, залученим та здатним до особистісного розвитку. Це, в свою чергу, сприяє формуванню особистостей, які не лише мають високий рівень академічних знань, але й обладнані необхідними навичками для ефективної

взаємодії в різноманітному суспільстві. Таким чином, інтеграція соціально-емоційного та етичного навчання в освітній процес є критично важливою для підготовки молодого покоління до життя в сучасному світі. Завершуючи, можна стверджувати, що інтеграція соціально-емоційного та етичного навчання в управління освітнім процесом є не тільки доцільною, але й необхідною для підготовки молодого покоління до життя в сучасному динамічному світі. Вона формує не лише академічно підготовлених, але й емоційно зрілих, соціально відповідальних громадян, здатних ефективно взаємодіяти в різноманітному та швидкозмінному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. "5 хвилин на СЕЕН". Нова українська школа. [Онлайн]. Доступно: <http://bit.ly/blogseelukraine>.
2. "SEE Learning Official Website". [Онлайн]. Доступно: <https://cutt.ly/5WsQOSM>.
3. "Вибрані матеріали міжнародної програми з формування м'яких навичок СЕЕН". За заг. редакцією О. Елькіна, О. Масалітіної, Я. Фюрста. Харків: Дім реклами, 2019. [Онлайн]. Доступно: <http://bit.ly/seelukraine>.
4. "Відео про СЕЕН". [Онлайн]. Доступно: <http://bit.ly/videosseelukraine>.
5. "Нова українська школа: концепція". Міністерство освіти і науки України. [Онлайн]. Доступно: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainskashkola>.
6. "СЕЕН в Україні". [Онлайн]. Доступно: <https://cutt.ly/6WsciBZ>.
7. "Соціально-емоційне та етичне навчання (СЕЕН)". Газета «Сучасна школа України». 2020.
8. "Хочу практикувати СЕЕН". EdCamp Ukraine. [Онлайн]. Доступно: <https://www.edcamp.ua/seelukraine/khochu-praktykuvaty-seen/>.
9. Al-Jbouri, E., Andrews, N. C. Z., Peddigrew, E., Fortier, A., Weaver, T. (2022). "Building elementary students' social and emotional skills: A randomized control trial to evaluate a teacher-led intervention". *School Mental Health*. <https://doi.org/10.1007/s12310-022-09538-x>.
10. Coelho, V. A., Sousa, V. (2018). "Differential Effectiveness of a Middle School Social and Emotional Learning Program: Does Setting Matter?". *Journal of Youth and Adolescence*, 47(9), 1978–1991. <https://doi.org/10.1007/s10964-018-0897-3>.
11. Fenwick-Smith, A., Dahlberg, E. E., Thompson, S. C. (2018). "Systematic review of resilience-enhancing, universal, primary school-based mental health promotion programs". *BMC Psychology*, 6(1). <https://doi.org/10.1186/s40359-018-0242-3>.

- 12.Green, A. L., Ferrante, S., Boaz, T. L., Kutash, K., Wheeldon-Reece, B. (2022). "Effects of the SPARK Teen Mentoring Program for High School Students". Journal of Child and Family Studies. <https://doi.org/10.1007/s10826-022-02298-x>.
- 13.Joswick, C., Taylor, C. N. (2022). "Supporting SEL Competencies with Number Talks". Mathematics Teacher: Learning and Teaching PK-12, 115(11), 781–791. <https://doi.org/10.5951/mtlt.2021.0347>.
- 14.Альо́хін М. М. "Соціально-емоційне навчання (SEL-program) як предиктор вибору ненасильницьких стратегій поведінки серед старшокласників". Вісник університету ім. Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. 2019.
- 15.Васильківський І. П. "Психолого-педагогічні особливості виховання емоційного інтелекту учнів середнього шкільного віку". Педагогічний альманах. 2018.
- 16.Васильківський І. П., Сопівник Р. В. "Зміст і структура методики виховання емоційного інтелекту учнів середнього шкільного віку". Серія Духовність особистості: навчання, методологія, теорія і практика. Харків: ЗДІА, 2018.
- 17.Воронкова В.Г. "Філософія гуманістичного менеджменту (соціально антропологічні виміри): монографія". Запоріжжя: РВВ ЗДІА, 2008.
- 18.Гриневич, Л., Дрожжина, Т., Глоба, О. (2021). "Аналітичний огляд «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа»", Л. Гриневич, С. Калашнікова (ред.). Видавнича група «Шкільний світ».
- 19.Гриневич Л., Глоба О., Заплотинська О. та ін. (2021). Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа». Київ: Видавнича група «Клікній світ».
- 20.Далай-лама, Туту Д., Абрамс Д. (2017). "Книга радості: вічне щастя в мінливому світі". Харків: Клуб сімейного дозвілля. 400 с.

21. Дерев'янка С. П. "Теоретико-методологічні аспекти цілеспрямованого розвитку емоційного інтелекту". Теорія і практика сучасної психології. 2016.
22. Елькін О. Б. "Соціально-емоційне навчання як затребувана практика формування м'яких навичок учнівства: сучасні виклики та досвід України". Соціальна робота та соціальна освіта. Вип. 1 (10). С. 42-56.
23. Елькін О. Б. (Рік не зазначено). Соціально-емоційне навчання як затребувана практика формування м'яких навичок учнівства: сучасні виклики та досвід України.
24. Журавльова М. "Емоційний інтелект як проблема психологічних досліджень". [Онлайн]. Доступно: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/1_2_2009/14.pdf (дата звернення: 21.10.2021).
25. Зарицька В. В. "Психологія розвитку емоційного інтелекту у системі професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю". Спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія»: дис. докт. псих. наук. Запоріжжя, 2012.
26. Захарова М. "Роль та функції емоцій". Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки фахівців за соціономічним профілем: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Хмельницький: Хмельниц. нац. ун-т, 2011.
27. Іванова Є. О. "Психологічні умови розвитку емоційного інтелекту підлітків". Український психологічний журнал. 2017.
28. Курмішева Н. (2021). Соціальне та спільне навчання як напрями управління освітнім процесом. Педагогічний менеджмент, [DOI:10.33272/2522-9729-2021-3(198)-20-24].
29. Мазайкіна І. О. "Особистісно-орієнтований підхід до навчання у ВНЗ як запорука імплементації Закону «Про вищу освіту». Вісник ВНМУ. Вінниця, 2016.
30. Матійків І. М. "Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник". Київ: Педагогічна думка, 2012.

31. Мельниченко О. В., Блозва О. Г. "Соціально-особистісна компетентність викладача у сучасній вищій школі". Молодий вчений. 2018.
32. Михайленко Л. Ф. (2023). Соціально-емоційне навчання на уроках математики: сучасні тенденції. [Назва журналу], випуск 1 (21), с. 206.
33. Міжнародне Дослідження соціально-емоційних навичок у світі та в Україні - Матеріали. [Онлайн]. Доступно: <https://dosen.edcamp.ua/materialy/>
34. Міністерство освіти і науки України. (2019). Про проведення експерименту всеукраїнського рівня за темою «Організаційно-педагогічні умови формування соціально-емоційного та етичного навчання» на листопад 2019 – грудень 2024 років. Київ.
35. Мудрик А. Б. "Соціальна компетентність особистості: постановка проблеми і теоретичні аспекти дослідження". Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Вип. 94. Чернігів: ЧДПУ, 2011.
36. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. "Емоційний інтелект як інтегральна особистісна властивість". Практична психологія та соціальна робота. 2008.
37. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. "Емоційний інтелект: концептуалізація феномена, основні функції".
38. Опанасюк Е. Л. "Психологічні особливості розвитку емоційного інтелекту старшокласників засобами арт-терапії". Автореф. дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.07 Педагогічна та вікова психологія. Київ, 2017.
39. Остапчук О. М. "Управління школою як емоційно-інтелектуальною системою". [Онлайн]. Доступно: <https://cutt.ly/iyxQo8L> (дата звернення: 28.10.2021).
40. Перегончук Н. В. "Проблема емоційної стійкості в професійній діяльності педагога". Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка АПН України. Т. XII, ч. 4. Київ, 2010.

41. Прахова С.А., Макаренко Н.М. "Формування емоційного інтелекту як необхідної компетенції на шляху соціалізації дитини". *Psychological journal*. Volume 6, Issue 2, 2020.
42. Реун Г. П., Свіденська М. С. (2018). Механізм управління формуванням соціально-емоційних компетенцій у навчальних закладах. *Соціальна економіка*, 56.
43. Реун Г.П., Свіденська М.С. (2018). "Механізм управління формуванням соціально-емоційних компетенцій у навчальних закладах". *СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА*. Випуск 56. С. 207-215.
44. Реун, Г. П., Свіденська, М. С. "Соціальна Економіка". (56), 2017-215, 2018.
45. СЕЕН-путівник. "Соціально-емоційне та етичне навчання: освітня програма". Голов. ред. О. Елькін. Харків: Дім реклами, 2021.
46. Сидорук І. І. "Теорія і методика формування соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі фахової підготовки". 13.00.05 / Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2021.
47. Соболева С. "Формування соціальної компетентності майбутніх фахівців з економіки у процесі викладання соціально-гуманітарних дисциплін". *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018.
48. Шпак М. "Емоційний інтелект у контексті сучасних психологічних досліджень". *Психологія особистості*. 2011.
49. Шпак М. "Емпіричне дослідження психологічних особливостей розвитку емоційного інтелекту в шкільному віці". *Психологічні перспективи*. 2017.

ДОДАТКИ

Методи СЕЕН

Соціально-емоційне та етичне навчання (СЕЕН) є сучасним підходом в освітній сфері, який зосереджується на розвитку соціальних, емоційних та етичних компетенцій учнівства. Методи СЕЕН спрямовані на формування усвідомленого ставлення до власних емоцій, розвитку вміння співпрацювати, розуміння етичних аспектів життєвих ситуацій та виховання поваги до інших.

Методи соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН) спрямовані на розвиток соціальних, емоційних та етичних компетенцій учнівства. Вони включають такі основні підходи:

1. *Діалогове навчання:* Створення безпечного освітнього середовища, де учнівство може вільно висловлювати свої думки та почуття.
2. *Рольові ігри:* Використання імітаційних ситуацій для розвитку емпатії та навичок міжособистісного спілкування.
3. *Кейс-метод:* Аналіз реальних життєвих ситуацій, які сприяють розвитку критичного мислення та вирішення проблем.
4. *Інтерактивні вправи:* Розвиток комунікативних навичок та співпраці через групові дискусії та проекти.

Усі ці методи СЕЕН сприяють не лише академічному зростанню учнівства, а й формуванню важливих життєвих компетенцій, таких як самосвідомість, саморегуляція, соціальна свідомість, навички встановлення стосунків та відповідальне прийняття рішень. *Розглянемо кожний з них докладніше:*

1. *Діалогове навчання:* Цей метод полягає у створенні безпечного освітнього середовища, де кожен учень та учениця може вільно висловлювати свої думки та почуття. Наприклад, вчитель може організувати обговорення соціальних проблем, де учнівство має можливість висловити різні точки зору, вчучись при цьому слухати інших та висловлюватися з повагою.

2. *Рольові ігри*: Цей метод дозволяє учням та ученицям відчувати себе в різних життєвих ролях, розвиваючи при цьому емпатію та навички міжособистісного спілкування. Наприклад, учнівство може імітувати ситуації з конфліктами, працюючи над їх мирним вирішенням та розумінням чужих емоцій.

3. *Кейс-метод*: Метод аналізу реальних життєвих ситуацій сприяє розвитку критичного мислення та навичок розв'язання проблем. Учнівство аналізує конкретні кейси, дискутуючи можливі шляхи вирішення, оцінюючи їх наслідки та етичні аспекти.

4. *Інтерактивні вправи*: Розвиток комунікативних навичок та співпраці досягається через групові дискусії та проєкти. Наприклад, учнівство може працювати над спільними проєктами, де важливо враховувати інтереси та точки зору кожного учасника, вчучись при цьому ефективній комунікації та командній роботі.

Наведені методи та підходи сприяють не лише академічному, але й особистісному розвитку учнів та учениць, виховуючи в них вміння співпрацювати, поважати інших, розуміти та управляти власними емоціями, а також приймати відповідальні рішення.

Компоненти СЕЕН

СЕЕН (Соціально-емоційне ефективне навчання) є сучасним підходом до освіти, який зосереджується на розвитку соціальних та емоційних навичок учнівства. *Основні компоненти цієї системи включають:*

1. *Самосвідомість:* Розуміння власних емоцій, сильних сторін, мотивації та цінностей.
2. *Саморегуляція:* Здатність контролювати емоції та поведінку, адаптація до змін.
3. *Соціальна свідомість:* Вміння розуміти та співчувати іншим, визнання різноманітності.
4. *Навички встановлення відносин:* Розвиток позитивних відносин, здатність працювати в команді, заслуховувати інших.
5. *Відповідальне прийняття рішень:* Уміння приймати обдумані рішення, оцінювати наслідки для себе та оточення.

СЕЕН, або соціально-емоційне етичне навчання, є невід'ємною частиною сучасної освітньої системи. Воно включає в себе п'ять ключових компонентів, кожен з яких спрямований на розвиток особистісних якостей та соціальних навичок учнівства. *Розглянемо глибше кожен з концепцій:*

1. *Самосвідомість:* Цей компонент передбачає розуміння учнями та ученицями власних емоцій, сильних та слабких сторін. Наприклад, учнівство вчиться розпізнавати свої відчуття під час стресу та радості, а також розуміти, чому вони відчувають себе таким чином.
2. *Саморегуляція:* Цей аспект включає здатність учнівства контролювати свої емоції та поведінку. Важливою є адаптація до змінних обставин та вміння заспокоїти себе у складних ситуаціях. Наприклад, учень або учениця вчаться не вибухати гнівом, коли щось йде не за планом.
3. *Соціальна свідомість:* Це включає в себе розуміння учнями та ученицями емоцій та потреб інших людей. Вони вчаться співчувати та

визнавати різноманітність серед своїх однолітків. Наприклад, учень або учениця можуть навчитися розуміти, чому їх однокласник чи однокласниця відчують смуток або злість.

4. *Навички встановлення відносин*: Це включає в себе здатність розвивати позитивні стосунки, працювати в команді та активно слухати інших. Наприклад, учні та учениці вчаться, як підтримувати один одного у навчанні або як ефективно спілкуватися у групових проектах.

5. *Відповідальне прийняття рішень*: Цей компонент включає в себе уміння приймати обдумані рішення, оцінюючи наслідки для себе та оточуючих. Наприклад, учень або учениця можуть навчитися зважувати всі «за» та «проти» перед тим, як приймати рішення, що впливає на їхніх однокласників чи однокласниць.

Соціально-емоційне етичне навчання (СЕЕН) є комплексним підходом у освіті, який включає п'ять ключових компонентів: самосвідомість, саморегуляція, соціальна свідомість, навички встановлення відносин, та відповідальне прийняття рішень.

Кожен з цих компонентів спрямований на розвиток особистісних якостей та соціальних навичок учнів та учениць, допомагаючи їм краще розуміти себе, ефективно взаємодіяти з іншими, та приймати обдумані рішення. Важливою складовою СЕЕН є також гендерночутливий підхід, який забезпечує врахування потреб та особливостей усіх учасників навчального процесу, сприяючи створенню інклюзивного та поважного навчального середовища.

Рівні СЕЕН

Рівні реалізації СЕЕН (Соціально-емоційного ефективного навчання) охоплюють різні аспекти освітнього процесу, починаючи від індивідуального розвитку кожного учня та учениці і закінчуючи системними змінами на рівні освітньої політики.

Рівні реалізації СЕЕН:

1. *Індивідуальний рівень:* Розвиток особистих навичок та свідомості у кожного учня та учениці.
2. *Класний рівень:* Інтеграція принципів СЕЕН у навчальний процес, створення позитивної атмосфери у класі.
3. *Шкільний рівень:* Розробка політики та стратегій СЕЕН на рівні закладу, включення батьків та місцевої спільноти.
4. *Системний рівень:* Інтеграція СЕЕН у освітню політику, розробка відповідних програм та ініціатив.

Розглянемо докладніше:

- *Індивідуальний рівень:* Тут акцент робиться на розвиток особистісних якостей та навичок учнівства, таких як емоційний інтелект, співпереживання, комунікаційні навички та саморегуляція. Це досягається через різноманітні навчальні активності та вправи, які сприяють розвитку відповідальності, самоусвідомленості та вміння працювати в колективі.
- *Класний рівень:* На цьому рівні СЕЕН інтегрується у весь навчальний процес. Вчителі використовують методики, які сприяють створенню позитивної, включної та підтримуючої атмосфери у класі. Це може включати групові дискусії, рольові ігри, проекти, які вимагають колективної роботи, та інші активності, що спонукають учнівство до взаємодопомоги та співпраці.
- *Шкільний рівень:* Тут важливою є розробка та впровадження політики СЕЕН на рівні навчального закладу. Це включає створення безпечного навчального середовища, залучення батьків та місцевої спільноти до

освітнього процесу, а також розробку стратегій для вирішення конфліктів і стимулювання позитивної поведінки. Важливим аспектом є також навчання вчителів та адміністративного персоналу принципам та методам СЕЕН.

- *Системний рівень*: На цьому рівні СЕЕН інтегрується у загальну освітню політику, що включає розробку державних програм, ініціатив та нормативів, які підтримують соціально-емоційне навчання у всіх навчальних закладах. Наприклад, це може включати введення стандартів та критеріїв для оцінки ефективності СЕЕН, включення відповідних модулів у програми підготовки вчителів та розробку ресурсів для підтримки вчителів у їхній практиці.

У цілому, СЕЕН спрямоване на створення цілісної, інклюзивної та підтримуючої освітньої системи, яка виховує не тільки інтелектуально розвинених, але й емоційно здорових, соціально відповідальних громадян.

Стратегії СЕЕН

Стратегії ефективного впровадження СЕЕН (Соціально-Емоційного навчання) мають включати комплексний підхід до освітнього процесу.

Стратегії ефективного впровадження СЕЕН:

1. *Інтеграція у навчальний план:* Включення СЕЕН у різні предмети та активності.
2. *Професійний розвиток педагогів:* Навчання вчителів та вчителок методам та підходам СЕЕН.
3. *Участь батьків та громади:* Залучення батьків до процесу СЕЕН, проведення інформаційних сесій та майстер-класів.
4. *Моніторинг та оцінка:* Регулярне оцінювання впливу СЕЕН на учнівство, коригування програм.

Детальний опис кожної стратегії:

1. *Інтеграція у навчальний план:* Включення СЕЕН у різні предмети та активності є ключовим. Це означає, що соціально-емоційне навчання має бути частиною уроків математики, літератури, природничих наук, а також мистецтва та фізичної культури. Наприклад, під час уроку літератури можна обговорювати емоції персонажів, а на уроках фізкультури – розвивати командний дух та емоційну витривалість.
2. *Професійний розвиток педагогів:* Навчання вчителів та вчителок методам та підходам СЕЕН є необхідним. Важливо, щоб педагоги розуміли важливість емоційного інтелекту та мали навички його розвитку у учнів. Це може включати тренінги, вебінари, а також самостійне вивчення актуальних матеріалів та методик.
3. *Участь батьків та громади:* Залучення батьків до процесу СЕЕН та проведення інформаційних сесій та майстер-класів є критично важливим. Батьки повинні розуміти, чому соціально-емоційне навчання є важливим для їхніх дітей, і як вони можуть підтримувати цей процес вдома. Можна

організувати тематичні зустрічі, воркшопи з психологами та експертами в цій сфері.

4. *Моніторинг та оцінка:* Регулярне оцінювання впливу СЕЕН на учнівство та коригування програм є необхідним для підтримки ефективності та актуальності підходів. Це може включати анкетування, спостереження за поведінкою та емоційним станом учнів, а також аналіз успішності учнів у різних аспектах навчального процесу.

Ефективне впровадження Соціально-Емоційного навчання (СЕЕН) в освітній процес вимагає комплексного підходу, який охоплює інтеграцію СЕЕН у навчальний план, професійний розвиток педагогічного складу, активну участь батьків та громади, а також постійний моніторинг та оцінку впроваджених програм.

Ключовим аспектом є інтеграція СЕЕН у різні предмети та шкільні активності, щоб розвивати емоційний інтелект учнів у всебічному контексті. Водночас, педагогам необхідно надавати відповідне навчання та підтримку, щоб вони могли ефективно застосовувати методи СЕЕН. Залучення батьків та громадськості забезпечує додаткову підтримку учнів та сприяє створенню цілісної освітньої системи. Нарешті, систематичний моніторинг та оцінка дозволяють відстежувати ефективність СЕЕН та адаптувати підходи залежно від отриманих результатів. Використання гендерночутливої лексики є важливим для створення інклюзивного навчального середовища, що відображає сучасні освітні тенденції та цінності.

Інформативна пам'ятка щодо СЕЕН

Інформативна пам'ятка містить короткий опис принципів та методів СЕЕН, поради для вчителів та вчительок, рекомендації щодо роботи з учнівством, інформацію про ресурси та навчальні матеріали, а також контакти експертів у цій сфері. Соціально-емоційне етичне навчання (СЕЕН) — це інноваційний підхід, який інтегрує соціально-емоційне навчання (СЕН) з етичними та моральними аспектами освіти. Ця методика спрямована на розвиток усвідомленості, співпереживання, етичного розуміння та відповідальності серед учнів та учениць.

Принципи СЕЕН:

1. *Розвиток усвідомленості:* Навчання учнівства бути усвідомленими своїх емоцій, думок та поведінки.
2. *Емпатія та співпереживання:* Виховання здатності розуміти та поділяти почуття інших.
3. *Етичне розуміння:* Формування здатності визначати та дотримуватися моральних принципів.
4. *Соціальна відповідальність:* Спонування учнівства до активної участі у суспільному житті, з урахуванням добробуту інших.

Методи СЕЕН:

- *Діалог та дискусії:* Стимулювання критичного мислення через обговорення етичних дилем.
- *Рефлексія та самоаналіз:* Заохочення учнівства до саморефлексії щодо особистих цінностей та поведінки.
- *Інтерактивні вправи:* Використання рольових ігор та групових завдань для розвитку соціальних навичок.
- *Міжпредметне інтегрування:* Впровадження СЕЕН у різні навчальні дисципліни.

Поради для вчителів та вчителок:

- Враховуйте індивідуальні особливості кожного учня та учениці.
- Створюйте безпечне та підтримуюче середовище для обговорення чутливих тем.
- Залучайте учнівство до активної участі та самовираження.

Рекомендації щодо роботи з учнівством:

- Підтримуйте відкритий діалог та вислуховуйте думки кожного учня та учениці.
- Заохочуйте критичне мислення та самостійне прийняття рішень.
- Формуйте в учнівства відчуття відповідальності за власні вчинки.

Докладніше: Інформативна пам'ятка щодо СЕЕН (соціально-емоційне етичне навчання)

Ця інформативна пам'ятка є важливим ресурсом для вчителів та вчительок, які прагнуть інтегрувати принципи соціально-емоційного етичного навчання у свою педагогічну практику.

**Звіт щодо впровадження управління освітнім процесом на засадах
Соціально-емоційного та етичного навчання (СЕЕН) в Харківському
ліцеї № 15**

Аналіз впровадження управління освітнім процесом на засадах СЕЕН у
Харківському ліцеї № 15

Цей підрозділ присвячений аналізу досвіду інтеграції методів і технологій соціально-емоційного та етичного навчання в освітній процес комунального закладу "Харківський ліцей № 15". СЕЕН було інтегровано з метою збільшення академічної успішності учнівства, розвитку їх соціальних та емоційних компетенцій, а також вдосконалення педагогічних підходів та професійних навичок учителів та учительок.

Апробація методів СЕЕН

1. *Викладання конкретних уроків з використанням СЕЕН:* Педагоги ліцею впроваджували методи СЕЕН у своїх уроках, застосовуючи спеціально розроблені навчальні матеріали та методики, спрямовані на розвиток соціально-емоційних навичок учнівства. Прикладом цього може слугувати використання тематичних рольових ігор на уроках літератури, де учні та учениці вчилися розуміти та виражати емоції персонажів творів.

2. *Впровадження спеціально розроблених вправ та діяльності на уроках:* Педагоги застосовували різноманітні вправи та практичні завдання для розвитку емоційного інтелекту та соціальних навичок учнівства. Наприклад, використання групових дискусій та рефлексій під час уроків історії допомагало учням та ученицям розуміти різні перспективи та вчило толерантності.

3. *Залучення учнівства до проектів, які розвивають емоційний інтелект і соціальні навички:* Учні та учениці брали участь у проектах, що сприяли розвитку їх соціально-емоційних компетенцій.

Наприклад, організація благодійних акцій та соціальних досліджень, які давали можливість учням та ученицям виявити лідерські якості та відповідальність.

Детальний опис та аналіз заходів, що були проведені:

Викладання конкретних уроків з використанням СЕЕН.

Впровадження спеціально розроблених вправ та діяльності на уроках.

Залучення учнівства до проєктів, які розвивають емоційний інтелект і соціальні навички.

Результати впровадження

Аналіз змін, які були зафіксовані після впровадження СЕЕН, включає:

Покращення академічної успішності учнівства.

Зміни в поведінці та відносинах між учнями та ученицями.

Відгуки учителів та учительок щодо нових методів викладання.

Оцінка впливу програми на шкільне середовище.

Висновки

Синтез отриманих результатів підтверджує значення СЕЕН для розвитку і вдосконалення освітнього процесу у ліцеї.

Впровадження методів та технологій СЕЕН у Харківському ліцеї № 15 ефективно вплинуло на підвищення якості освіти та розвиток особистісних якостей учнівства.

Програма сприяла академічній успішності, розвитку соціальних навичок та формуванню сприятливого шкільного середовища.

Для подальшого розвитку та вдосконалення освітнього процесу рекомендується продовжувати впровадження методів СЕЕН, проводити навчання для педагогів та залучати учнівство до активної участі в соціальних проєктах.